

ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ
ΤΟΥ ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΖΥΡΗ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΤΣΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στὸ Τουρκικὸ Ἀρχεῖο Ἡρακλείου¹ ὑπάρχει, καταχωρημένος μεῖ ἀριθμὸ 253, χειρόγραφος κώδικας ἀπὸ 122 φύλλα, γραμμένος ἑλληνικά, πὺ περιέχει προσωπικὸ ἡμερολόγιο τῶν χρόνων 1831-1845 καὶ διάφορες ἄλλες ἀταχτες σημειώσεις, κυρίως λογαριασμούς. Τὸν παράδωκε στὸ διευθυντὴ τοῦ Ἀρχείου Νικ. Σταυρινίδη ὁ ταγματάρχης Νικόλαος Σφακιανάκης μετὰ τὴ δήλωση, ὅτι τὸν πῆρε ἀπὸ τὴ δημοδιδασκάλισσα Μαρία Κοκολάκη. Ποιὸς ἦταν ὁ συντάχτης του καὶ πῶς ὁ κώδικας ἔφτασε στὰ χέρια τῆς τελευταίας, δὲν ἐγνώριζε.

Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ κώδικα ὁ Ν. Σταυρινίδης διαπίστωσεν, ὅτι ὁ συντάχτης του καταγόταν ἀπὸ τὴν Κριτσά καὶ ὅτι εἶχε χρηματίσει μέλος τοῦ Τοπικοῦ Συμβουλίου Ἡρακλείου τὰ χρόνια 1831-1845. Ἡ συχνὴ μνεία τοῦ ἐπώνυμου Κοζύρης κατηύθυνε τὴν ἐρευνα τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ἀρχείου πρὸς τὴν οἰκογένεια τῶν Κοζύρηδων τῆς Κριτσᾶς, πού, ἀπαντώντας σὲ σχετικὴ παράκληση, ἔστειλε πρόθυμα ἀντίγραφο ἑνὸς μέρους ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παλιὰ γενεαλογία τῆς, πὺ σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς². Μιὰ πρόχειρη σύγκριση τοῦ περιεχομένου τῆς μετὰ ἐκεῖνο τοῦ κώδικα διαπίστωσεν, ὅτι ὁ ἄγνωστος συντάχτης τοῦ τελευταίου εἶναι ὁ Κωσταντῖνος Παπα-Γεώργη Κοζύρης ἀπὸ τὴν Κριτσά.

Ὁ Κωσταντῖνος Κοζύρης γεννήθηκε στὴν Κριτσά «εἰς τὰ 1776 Μαρτίου 6»³. Οἱ πρόγονοί του ἦσαν σχεδὸν ὅλοι ἱερεῖς⁴—θα δοῦμε ἀπὸ

¹) Γιὰ τὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τούτου βλ. Γ. Οἰκονομίδου, Βεράτιον καὶ φερμάνιον Μητροπολίτου Κρήτης, «Χριστιανικὴ Κρήτη» Β, 109· Δ. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, Τὰ ἱστορικὰ καὶ μοναστηριακὰ ἀρχεῖα Κρήτης, ΕΕΚΣ, Β, 509-512 καὶ Ν. Λανίτου τρία ἐκτενῆ σημειώματα στὸ «Ἐλεύθερον Βῆμα» (Ἀθηνῶν) τῆς 24, 28 καὶ 29 Νοεμβρ. 1938.

²) Ἡ γενεαλογία αὐτὴ ἔχει συνταχθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν συντάχτη τοῦ κώδικα—ἐκτός, φυσικά, ἀπὸ τὴν παρακάτω δημοσιευόμενὴ ἀναγραφὴ τοῦ θανάτου του. Τὸ ἀντίγραφο, πὺ στάλθηκε στὸ Τ. Α. Η., ἀποτελεῖται ἀπὸ 9 σελίδες. Καταχωρήθηκε μετὰ ἀριθμὸ 253α. Θα παραπέμπω σ' αὐτὸ μετὰ τὴ συντομογραφία Τ. Α. Η. 253α.

³) Τ. Α. Η. 253α, σ. 4.

⁴) Αὐτ. σ. 1-4.

τὸ Ἡμερολόγιο καὶ ὁ γιὸς του. Σ' ἓνα τέτοιο περιβάλλον ἦταν φυσικὸ νὰ μάθει ἀρκετά, γιὰ τὴν ἐποχὴ του, γράμματα καὶ—πρὸ πάντων—νὰ νιώσει τὴ σημασία τῶν «ἐνθυμήσεων», πού θὰ γίνουν ἀργότερα τὸ πρότυπο τῶν ὑποτυπωδῶν «συγγραμμάτων» του. Πλούσιος πολὺ δὲ φαίνεται ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιό του νὰ ἦταν. Ἀπόκτησεν ὅμως ἀρκετὰ μεγάλη οἰκογένεια: δυὸ γιούς, «τὸν Πέτρο καὶ τὸν Γεώργιον» καὶ τέσσερις θυγατέρες, «τὴν Εἰρήνην, τὴν Ἄννα, τὸ Καλλιὼ καὶ τὴ Ζαχαρένια»⁵. Στὴ μεγάλη ἐπανάσταση τοῦ 1821-30 φαίνεται πὼς ἔλαβε μέρος, ἂν ὄχι ὡς πολεμιστὴς, τουλάχιστον ὡς «μορφωμένος». Ἴδου τί γράφει σχετικὰ σ' ἓνα ἱστορικό του σημείωμα μὲ τίτλο «Ἱστορία περιληπτικὴ τῶν ἐκ Κριτσᾶς καταγομένων ἀρχηγῶν ἀπὸ τοῦ 1821 καὶ ἐντεῦθεν»⁶ ὁ ἀπόγονός του Ἐμμ. Ἡλ. Κοζύρης: «... Καὶ πλεῖστοι ἄλλοι διεκρίθησαν εἴτε ὡς πολεμισταὶ ἀπὸ τῶν ὁρέων ὑποστηρίζοντες τὰ δίκαια καὶ ἐκδικούμενοι τὰ δεινὰ τῶν Χριστιανῶν, εἴτε ὠφελοῦντες τοὺς Χριστιανούς λόγῳ τῆς μορφώσεώς των καὶ λόγῳ ταύτης προσλαμβανόμενοι ὡς σύμβουλοι ὑπὸ τῶν διαφόρων πασάδων. Μεταξὺ τῶν τελευταίων ἦτο ὁ ἐκ Κριτσᾶς Κωνσταντῖνος Κοζύρης, ὅστις, ἀφοῦ ἐπολέμησεν ἀρκετὰ, προσελήφθη περὶ τὸ 1843 ὡς σύμβουλος τοῦ Πασᾶ Χανίων χρησιμεύσας ὡς τοιοῦτος ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη...»⁷

Ἡ πληροφορία αὕτη εἶναι ἡ μόνη δημοσιευμένη πού ὑπάρχει γιὰ τὸ συντάχτη τοῦ Ἡμερολογίου. Τὴ δόξα τῆς δημοσιότητας θὰ τὴν ἀποχτήσῃ ἀργότερα ὁ ἐγγονός του, Κωνσταντῖνος Κοζύρης καὶ αὐτός, πού στάθηνεν ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀξιους ἀγωνιστὲς τοῦ 1866⁸.

Τὸ ἂν ὁ Κοζύρης ὑπῆρξε σπουδαῖος πολεμιστὴς ὑποδηλώνεται—ἐκτὸς ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ κώδικα—ἀπὸ τὴ χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴν ἀτολμία τῆς φράση «ἐπολέμησεν ἀρκετὰ». Τὸ ἂν ἔλαβε μέρος στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821-30 ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπαρχίας του στὶς διαφορὰς ἐπαναστατικὰς συνελεύσεις εἶναι πιθανόν, ἂν καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔχομε καμμιά σαφῆ μαρτυρία. Τὴν πιθανότητα αὕτη τὴ στηρίζω στὸ ἐξῆς: Ὁ Κ. Κριτοβουλίδης στὸ γνωστὸ πίνακα τῶν Κρητῶν πληρεξου-

⁵) Αὐτ. σ. 5.

⁶) Μ. Διαλλινᾶ, Ἄπαντα, Χανιά 1927, Α 55-61.

⁷) Οἱ πληροφορίες αὐτὲς δὲν εἶναι καθ' ὅλα ἀκριβεῖς, ὅπως θὰ φανεῖ ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιο. Φανερὸ λοιπὸν ὅτι ὁ κώδικας εἶχε χαθεῖ ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Κοζύρη πολὺ ἔνωρίς, ἀφοῦ τὸ περιεχόμενό του εἶναι ἄγνωστο καὶ στὸν Ἐμμ. Κοζύρη καί, φυσικά, στοὺς γεροντότερους πληροφοριοδότες του.

⁸) Βλ. γι' αὐτὸν πρόχειρα ΜΕΕ, ΙΔ, 635. Εἰδικώτερα: Β. Ψιλᾶκι, Ἱστορία τῆς Κρήτης Γ, σελ. 905, 947, 989, 1083, 1108, 1124, 1177, 1238. Νικοστράτου Καλομενοπούλου, Κρητικά, ἐν Ἀθήναις 1894, σελ. 72, 89, 92, 103, 131. Ἐκτενὴς νεκρολογία του βρῖσκεται δημοσιευμένη στὴν ἐφημερίδα «Ἡράκλειον» (Κρήτης) τῆς 3. 11. 1894.

σίων⁹ στὴ συνέλευση τῶν Μαργαριτῶν τοῦ 1830 ἀναγράφει ὡς πληρεξούσιο Πέτρας¹⁰ τὸν *Κωνσταντῖνον Κοτήρα*. Τὸ ἐπώνυμο *Κοτήρας*, ὅσο μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω, εἶναι τελείως ἄγνωστο στὸ Μεραμπέλλο. Κι ἐπειδὴ τὰ σφάλματα στὴν ἀναγραφή τῶν κυρίων ὀνομάτων δὲ λείπουν ἀπὸ τὸν Κριτοβουλίδη¹¹, πιθανὸν ὁ *Κοτήρας* νὰ εἶναι ὁ Κοζύρης¹². Μιὰ ἀντίρρηση σχετική, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἐπαναστάτης τοῦ 1830 δὲ θὰ μπορούσε σὲ λίγους μῆνες νὰ μεταβληθεῖ σὲ σύμβουλο τῶν κατακτητῶν¹³, εὐκόλα ἀποκρούεται, γιὰτι καὶ ἄλλοι ἐπαναστάτες ἔκαμαν τὸ ἴδιο, ὅπως θὰ φανεῖ καὶ ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιο¹⁴.

Τὸ Φλεβάρη τοῦ 1831 διορίζεται ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπαρχίας του στὸ Τοπικὸ Συμβούλιο τοῦ Μεγάλου Κάστρου. Τότε ἀκριβῶς ἀρχίζει καὶ τὸ Ἡμερολόγιό του. Ὑπηρετεῖ ὡς σύμβουλος μέχρι τὸ 1845, ὅποτε, ἄγνωστο γιὰτι, ἀπολύεται. Τότε πάλι διακόπτεται καὶ τὸ Ἡμερολόγιο. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὑπηρεσίας του, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς σημειώσεις του, εἶχε φιλικὲς σχέσεις μὲ τὸ Μουσταφὰ-πασὰ καὶ μὲ τοὺς ἄλλους ὀθωμανοὺς καὶ χριστιανοὺς ἀξιωματούχους.

Ὁχτὼ χρόνια μετὰ τὴν ἀπόλυσή του ἀπὸ τὸ Συμβούλιο ὁ Κωσταντῖνος Κοζύρης ἀπέθανε στὴν Κριτσά. Ὡς ἐξῆς ἀναγράφεται ὁ θάνατός του στὴ χειρόγραφη Γενεαλογία: «*Ἐδωσε δὲ τὸ κοινὸν χρέος ὁ Κωσταντῖνος Κοζύρης τὴν 25 Αὐγούστου 1853 ἡμέραν Τρίτην καὶ ὥραν 8 τῆς ἡμέρας καὶ ἐνταφιάσθη εἰς τὸν Ἅγιον Παντελεήμονα μέσα ἔμπροσθεν εἰς τὴν Ὠραίαν Πύλην*»¹⁵.

Καὶ μόνο τὸ ὅτι ὁ Κοζύρης σκέφτηκε νὰ κρατήσῃ ἡμερολόγιο δείχνει, ὅτι δὲν ἦταν κοινὸς ἄνθρωπος γιὰ τὴν ἐποχὴ του. Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ ἔρχεται στὸ Ἡράκλειο ὁ Μητροπολίτης Καλλίνικος, αὐτὸν ἐπισκέπτεται πρῶτον. Ἡ πεθερὰ τοῦ Μουσταφᾶ τοῦ κάνει ἐπίσκεψη στὴ γιορτὴ του. Οἱ ἀνώτατοι ἀξιωματοῦχοι τῆς Αἰγυπτιακῆς Κατοχῆς εἶναι φίλοι του¹⁶. Ὅλα αὐτὰ δείχνουν, ὅτι ἤξερε «*χρῆσθαι τοῖς πρά-*

⁹) Κ. Κριτοβουλίδου, Ἀπομνημονεύματα. . . , ἐν Ἀθήναις 1859, σ. 526-532.

¹⁰) Ἡ ἐπίσημη τότε ὀνομασία τῆς Ἐπαρχίας Μεραμπέλλου βλ. Σ. Φιόρακι, Τὸ Φρούριον Μιραμπέλλου, ΕΕΚΣ, Β, 108

¹¹) Μ' ὄλο τὸ πλῆθος τῶν διορθωμένων παροραμάτων (σ. 590-594), ὁ Κρᾶφησε πολλὰ τέτοια ἀδιόρθωτα. Στὰ ὀνόματα λ. χ. τῶν χωριῶν τῆς Ἐπαρχίας Πεδιάδος (σ. 569-570) ὑπάρχουν τὰ ἐξῆς σφάλματα: *Γολύφας* (ἀντὶ Γαλύφα), *Γαλίπας* (ἀντὶ Γάλιπε), *Σκυλόρι* (ἀντὶ Σκαλάρι).

¹²) Πρβλ. καὶ τὸ *Δαμβέργης* (σελ. 532) ἀντὶ Δαμβέργης.

¹³) Γιὰ τὰ Συμβούλια τῆς Αἰγυπτιακῆς Κατοχῆς θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω.

¹⁴) Βλ. καὶ Ψιλάκι Γ, 761.

¹⁵) Τ. Α. Η., 253α, 5.

¹⁶) Αὐτὰ φαίνονται ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιο.

γμασι». Παράλληλα μὲ τὴ φιλία τῶν ξένων κατορθώνει νὰ ἔχει καὶ τὴν ἐχτίμηση τῶν συμπατριωτῶν του, ποὺ ἐκδηλώνεται μὲ τὸν τιμητικὸ ἐνταφιασμό, ποὺ ἀναφέρει ἡ Γενεαλογία, καὶ—ἀργότερα—μὲ τὴν ἀνάθεση τῆς ἀρχηγίας τοῦ τοπικοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγώνα στὸν δμώνυμο ἐγγονό του. Γιατὶ τὸ τελευταῖο, φυσικά, δὲ θὰ συνέβαινε—ὅσο κι ἂν ὑπῆρξε ἡρωϊκὸς ἀρχηγὸς ὁ Κωσταντῖνος Κοζύρης—ἂν ἡ μνήμη τοῦ πάππου του ἦταν βεβαρυμένη στὴ συνείδηση τῶν φιλελεύθερων κατοίκων τῆς Κριτσᾶς.

Δὲν ἦταν μονάχα ἡ πολιτικότης, ποὺ ἐχαρακτήριζε τὸν Κοζύρη. Μέσα του ἐλάνθανε καὶ τὸ πρωτόπλασμα ἑνὸς φιλόλογου. Συνθέτει, ὅπως εἶδαμε, τὴ γενεαλογία τῆς οἰκογένειάς του. Καὶ ὅταν διορίζεται σύμβουλος, θεωρεῖ σκόπιμο, μιὰ καὶ λείπει ἀπὸ τὸ σπίτι του ἀσκώντας κιόλας ἕνα δημόσιο λειτούργημα, νὰ σημειώνει ταχτικά ὅ,τι τοῦ συμβαίνει καὶ ὅ,τι ἀπ' ὅσα σκέφτεται μπορεῖ ἀκίνδυνα νὰ γραφεῖ. Ἔτσι ἔγραψε τὸ Ἡμερολόγιο.

Γιὰ νὰ κατανοηθεῖ ὅμως σωστὰ καὶ ἡ προσωπικότητα τοῦ συντάκτη καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ Ἡμερολογίου—καὶ ἀπ' αὐτὸ θὰ ἐξαρτηθεῖ ἡ ἀξία του ὡς ἱστορικῆς πηγῆς—θὰ ἐξετασθεῖ παρακάτω ἡ ἐποχή, στὴν ὁποία ἀναφέρεται—δηλαδή τὰ χρόνια 1831-1845 τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας.

Τὸ τέλος τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1830 οἱ Κρητικοὶ μάθαιναν τὴν εἴδηση, ὅτι ἡ Κρήτη παραχωρήθηκε στὸν Ἀντιβασιλέα τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ-Ἀλῆ¹⁷. Τὴν πικρία γιὰ τὸ ἄδικο τέρμα τῶν ἀγώνων τους μάταια προσπαθοῦσε νὰ μετριάσει μὲ τὶς πλούσιες ἐπαγγελίες του ὁ νέος δυνάστης. Ἐπρόκειτο ν' ἀρχίσει μιὰ νέα περίοδος σκλαβιάς¹⁸, πιὸ ἐπικίνδυνης ἴσως ἀπὸ τὴν προηγούμενη.

Ἄν κρίνομε τὴν πολιτικὴν τοῦ Μεχμέτ-Ἀλῆ στὴν Κρήτη ἀπὸ τὰ

¹⁷) Στὸ ἀνέκδοτο σημειωματάριο τοῦ Στεφάνου Νικολαΐδου, ποὺ φυλάσσεται στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου καὶ περιέχει διάφορα ἱστορικὰ καὶ βιογραφικὰ σημειώματα γιὰ τὰ χρόνια 1821-1884, ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθη σημείωση: «1830 Αὐγούστου 29. Ἦλθε πλοῖον ἐξ Ἀλεξανδρείας ἐπίτηδες φέρον τὴν εἴδησιν ὅτι ἐδόθη ἡ Κρήτη εἰς τὸν Μεχμέτ-Ἀλῆν». Βλ. Χειρόγραφο Βιβλιοθήκης Μουσείου Ἡρακλείου μὲ ἀριθ. καταλόγου 23, σελ. 2. (Γιὰ τὰ χειρόγραφα γενικὰ ποὺ φυλάσσονται στὸ Μ. Η. βλ. Χρ. Μ. Πέτρου, Κρητικοὶ στίχοι ἐκ παλαιῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, στὴν ΕΕΚΣ, Β, 339 καὶ Δ. Ἄ. Ζακυθηνοῦ, Ἱστορικὰ καὶ μοναστηριακὰ Ἀρχεῖα Κρήτης, αὐτ. Β, 512-519).

¹⁸) Γιὰ τὴν Αἰγυπτιακὴ Κατοχὴ στὴν Κρήτη βλ. Robert Pashley, Travels in Crete, London 1837 I καὶ II (ὁ Ρ. περιηγήθηκε τὴν Κρήτη τὸ 1834, ἐπομένως οἱ πληροφορίες του ἀφοροῦν μόνο τὰ 4 πρῶτα χρόνια), Vi-

ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς αἰγυπτιακῆς διοικήσεως, χωρὶς νὰ λάβομε ὑπ' ὄψει, ὅτι εἶναι προϊόντα μιᾶς λεπτῆς ἱμπεριαλιστικῆς μεθοδολογίας¹⁹, θὰ ὀδηγηθοῦμε σὲ σφαλερὰ συμπεράσματα. Θὰ πρέπει νὰ τὰ ἐξετάσομε σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὶς βαθύτερες προθέσεις τοῦ Ἀντιβασιλέως καὶ —πρὸ παντός— μὲ τὰ ἔργα τῆς Κυβερνήσεώς του στὴν Κρήτη.

Ἦδη ἀπὸ τὸ 1822 ἡ Κρήτη ἦταν ἀντικείμενο τῆς εἰδικῆς προσοχῆς τοῦ Μεχμέτ-Ἀλῆ²⁰. Ὄταν λοιπὸν τὰ συμφέροντα τῶν τότε Μεγάλων Δυνάμεων—Ρωσίας, Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας—ἐπιβάλανε τὸ πνίξιμο τῶν κρητικῶν πόθων καὶ τὴν ἱκανοποίηση τοῦ «εἰδικοῦ ἐνδιαφέροντος» τοῦ ἰσχυροῦ Ἀντιβασιλέως, ὁ τελευταῖος, ἀναλαμβάνοντας τὴ διοίκηση τῆς Κρήτης, ἄρχισε νὰ ὑποδύεται τὸ ρόλο τοῦ φωτισμένου καὶ στοργικοῦ κηδεμόνα. Τὰ πνεύματα ἦσαν ἐξημμένα στὴν Κρήτη. Κάθε ἄλλη, ἐπομένως, καταχτητικὴ μέθοδος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μέθοδο τῆς στοργῆς, θὰ ἀποτύγγανε.

Οἱ προκηρύξεις τῶν ἀντιπροσώπων του εἶναι γεμᾶτες—ὑποκριτικὸ βέβαια—πόνο²¹. Οἱ φιλοφρονήσεις ἀπευθύνονται κυρίως στοὺς Χρι-

ctor Raulin, Description physique de l'île de Crète, Paris 1869, I, 55-61 (ὁ R. περιηγήθηκε τὴν Κρήτη τὸ 1845), Κ. Κριτοβουλίδου ὁ. π. 577-589, Β. Ψιλάκι ὁ. π. Γ, 757-777, Ν. Σταυράκι, Στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1890, 155-158, Π. Κριάρη, Ἱστορία τῆς Κρήτης, Χανιά 1902, 96-103, Ἰ. Δ. Μουρέλλου, Ἱστορία τῆς Κρήτης Γ, 1263-1354 (ἀξιόλογη γιὰ τὰ πολλὰ ἔγγραφα πὺρ περιέχει, τῶν ὁποίων ὁμως δὲ σημειώνεται ἀκριβῶς ἡ προέλευση). Ἐνδιαφέροντα διπλωματικὰ ἔγγραφα, πὺρ ἀφοροῦν τὴν Κρήτη—κυρίως ἀναφορὲς τοῦ Ἑλληνα προξένου στὰ Χανιά—τῶν χρόνων 1838-1841 βλ. εἰς: Le conflit Turcoégyptien de 1838-1841 et les dernières années du règne de Mohamet Aly d'après les documents diplomatiques grecs, par Ath. Politis. . . . Le Caire 1931 (τὰ σχετικὰ μὲ τὴν Κρήτη ἔγγραφα στὶς σελ. 2-4, 5-7, 15-16, 24, 47, 58, 86-87, 90-100, 106, 119 καὶ 124-125). Σημαντικὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς περιόδου αὐτῆς ἐδημοσίευσεν ὁ Ν. Β. Τωμαδάκης στὴν ΕΕΚΣ, Α, 130-137. Σημειῶνω καὶ τρεῖς σχετικὲς ἐπιφυλλίδες τοῦ Ν. Σταυρινίδη (ἐφημ. «Νέα Χρονικά» [Ἡρακλείου] φ. 13, 14 καὶ 15), γιὰτὶ ἀντλεῖ πληροφορίες ἀπὸ ἀνέκδοτο ὕλικὸ—καὶ ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιό Κοζύρη.

¹⁹) Ὅπως λ. χ. ἔκαμε ὁ Ν. Σταυράκις ὁ. π.

²⁰) Pashley, XXIII. Πρὶν ἀκόμη πάρει τὴν Κρήτη, τὸ 1829, ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς στέλνει στὸ Ἡράκλειο 32.000 μουζούρια στάρι «ἵνα διανεμηθῇ εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ἀπόρους», (βλ. Τ.Α.Η. κωδ. 135, σ. 137). Ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς σημαντικὲς μαρτυρίες ἐλέγχεται ἀνακριβῆς ἡ πληροφορία—πὺρ διατυπώνεται ἄλλωστε μὲ ἐπιφύλαξη—τῶν De Cadalvène et E. Bargaullt (Histoire de la guerre de Méhémet - Ali contre la Porte Ottomane [1831-1833] Paris MDCXXXVII, p. 35), ὅτι ὁ Ἀντιβασιλεὺς εἶχε ζητήσῃ ἀπὸ τὸ Σουλτάνο τὴ Δαμασκὸ καὶ ὄχι τὴν Κρήτη, γιὰτὶ ἡ δαπάνη τῆς διοικήσεώς της ξεπερνοῦσε κατὰ 7 ἑκατομ. γρόσια τὶς προσόδους της!

²¹) Βλ. Κριτοβουλίδου 582-583, Μουρέλλου Γ, 1264-1269.

στιανούς. Είναι περισσότεροι από τους Τούρκους και πιο επικίνδυνοι. Άλλωστε τους είχαν δώσει τόσες υποσχέσεις οι Δυνάμεις, ώστε θα ήταν μεγάλο σφάλμα «περι τὴν μέθοδον», ἂν τους ἐδίδοντο ἀμέσως ἀφορμές γιὰ νὰ καταλάβουν, πὼς οἱ ὑποσχέσεις αὐτὲς ἦσαν ψεύτικες.

Παρουσιάζεται λοιπὸν ὁ νέος δυνάστης «ἐπεστιλβωμένος»²². Διορίζει γενικὸ διοικητὴ τὸ συμπατριώτη καὶ συγγενῆ του Μουσταφᾶ-Πασά, πὸν ἡ μειλίχια πονηρία του, ἡ πείρα του γιὰ τὰ κρητικὰ πράματα καὶ ἡ γνώση του τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας²³ τὸν ἔκαναν μοναδικὰ κατάλληλο γιὰ νὰ ἐφαρμόσει τὴ «μέθοδο τῆς στοργῆς». Εἶχε δημιουργηθεῖ ἔξ ἄλλου στοὺς Κρητικούς ἡ ἐντύπωση, ὅτι ἦταν δίκαιος καὶ ἀνθρωπιστής²⁴, γιὰτὶ χτυποῦσε καὶ τοὺς Τούρκους, κι ἡ ἐντύπωση αὐτὴ ἦταν πολὺτιμο προσὸν γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὸ διορισμὸ του οἱ Δυνάμεις—ὅπως ἀργότερα, τὸ 1840, θὰ ἐπιμείνουν στὸ Σουλτάνο νὰ τὸν διατηρήσει στὴ θέση του καὶ μετὰ τὴ λήξη τῆς Αἰγυπτιακῆς Κατοχῆς²⁵—, πὸν θέλανε νὰ κάμουν τοὺς Χριστιανούς τῆς Κρήτης νὰ πιστέψουν τὴ συμπάθεια καὶ τὸ ἄγρυπνο ἐνδιαφέρον τους²⁶. Ἔτσι, μὲ τὸ διορισμὸ τοῦ Μουσταφᾶ, βρέθηκε ὁ πιὸ κατάλληλος ἄνθρωπος γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου τοῦ φενακισμοῦ²⁷ τῶν Κρητικῶν.

Οἱ πρῶτες ἐκδηλώσεις τοῦ σχεδίου εἶναι πραγματικὰ μιὰ εὐχάριστη ἔκπληξη γιὰ τοὺς Χριστιανούς. Ὁ θεσμὸς τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου—ἓνα εἶδος Κυβερνήσεως πὸν εἶχαν συστήσει οἱ Κρητικοὶ κατὰ τὴν ἐπανάσταση—διατηρεῖται. Τὰ μέλη του, μετὰξὺ τῶν ὁποίων εἶναι

Σὲ διαταγὴ τοῦ Μουσταφᾶ, πὸν ὑπάρχει στὸ Τ.Α.Η. (κωδ. 135, σ. 96) καὶ ἀπευθύνεται στοὺς νέους ἄρχοντες τοῦ Μεγάλου Κάστρου, ἀλλὰ κοινοποιεῖται καὶ στοὺς Χριστιανούς, εἶναι γραμμένα τὰ ἑξῆς: «Σεῖς δὲ (οἱ διοριζόμενοι) θὰ φροντίσετε μὲ κάθε μέσον διὰ τὴν διοργάνωσιν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας συννεργαζόμενοι ἐν στενῇ ἐπαφῇ μεθ' ὅλων . . . οὕτως ὥστε οἱ δευστρυχεῖς ραγιαδες ἀπολαμβάνοντες πάσης δυνατῆς ἐννοίας νὰ εὐχωνται ὑπὲρ μακροημερεύσεως τοῦ ἀντιβασιλέως . . . [Ἡ μετάφραση τοῦ Νίκου Σταυρινίδη. Στὸ φιλόπονο καὶ πολυμαθῆ αὐτὸν ἐρευνητὴ τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας ὀφείλω ἐκτὸς ἀπὸ τὶς μεταφράσεις τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων, πὸν χρησιμοποίησα σὲ τούτῃ τὴν ἐργασία μου, τὴν ἐρμηνεῖα τῶν τουρκικῶν λέξεων, πὸν ὑπάρχουν στὸ κείμενο τοῦ Ἡμερολογίου, καὶ πολλὰς ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὴν τότε ἐποχὴ. Τοῦ ἐκφράζω κι ἀπὸ δῶ τὶς πιὸ θερμὰς μου εὐχαριστίας].

²²) Ψιλάκις, Γ, 760.

²³) Βλ. συνέντευξη μὲ τὸ Μουσταφᾶ P a s h l e y I, 172-175.

²⁴) R a u l i n I, 55-56.

²⁵) Βλ. A t h. P o l i t i s, ὁ.π., σελ. 119 καὶ 124-125.

²⁶) Βλ. P a s h l e y XXIII.

²⁷) Κριτοβουλίδης 579.

τώρα καὶ πολλοὶ Μουσουλμάνοι, ἐκλέγονται ἀπὸ τὸν Πασά²⁸, ἀλλὰ ὁ τελευταῖος φροντίζει νὰ ἐκλέγει τοὺς συμβούλους καὶ ἀπὸ τὰ μέλη τῶν ἐπαναστατικῶν συνελεύσεων²⁹. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο προσηταιρίζεται ἡγετικά στελέχη τοῦ λαοῦ δημιουργώντας συγχρόνως τὴν ἐντύπωση στὸν τελευταῖο, ὅτι κυβερνᾶται ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους πού εἶχεν ἐκλέξει ὁ ἴδιος. Ἐξ ἄλλου ἡ δύναμη τοῦ Συμβουλίου μειώνεται καὶ μὲ τὴν κατάτμησή του. Ὑπάρχουν τώρα 4 Τοπικὰ Συμβούλια. Δύο κύρια, στὸ Μεγάλο Κάστρο καὶ στὰ Χανιά, καὶ δύο δευτερεύοντα, στὰ Σφακιά καὶ στὸ Ρέθυμνο. Κάθε τοπικὸ συμβούλιο προεδρεύεται ὑπὸ ἀνώτερο ὑπάλληλο τῆς Διοικήσεως, πού παίρνει μισθὸ—κι αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸ—ἴσο μὲ τὸ σύνολο τῶν ἀποδοχῶν τῶν «ὑπ' αὐτὸν» συμβούλων³⁰. Ἔτσι ὁργανωμένα τὰ Συμβούλια, μὲ πλατεῖα δικαιοδοσία³¹, πού οὐσιαστικά ἀνῆκε μονάχα στοὺς προέδρους των, ἔδειξαν μὲ τὶς ἀποφάσεις των σκανδαλώδη εὐνοια ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν³² κατὰ τὸν πρῶτο χρόνο—ὄχι, φυσικά, ἀπὸ πραγματικὸ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ γιατί ἔτσι ἐπέβαλλε ἡ μέθοδος τῆς στοργῆς.

Ἄλλη ἐκδήλωση τοῦ σχεδίου ἦταν ἡ ἐπιβολὴ τῆς τάξεως. Ὁ Μουσταφᾶς χρησιμοποιοῦντας σῶμα Ἀλβανῶν κατορθώνει σὲ λίγους μῆνες νὰ ἐπιβάλλει πρωτογνώριστη γιὰ τὴν Κρήτη τάξη. Χτυπᾶ ἀμείλιχτα τὶς αὐθαιρεσίες τῶν Τούρκων καὶ αὐτὸ ἀπηγεῖ εὐχάριστα στὴν ψυχὴ τοῦ Κρητικοῦ, πού δὲν καταλαβαίνει βέβαια τὸν ἀπώτερο σκοπὸ τῶν ἀντιτουρκικῶν αὐτῶν μέτρων³³. Αὐτὸ ἴσως τὸν κάνει νὰ ἀνέχεται τὶς διάφορες ἀταξίες τῶν Ἀλβανῶν στὴν ὑπαιθρο, ὅπου, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, οἱ τελευταῖοι γίνονται πρόξενοι πολλῶν διαζυγίων³⁴.

Παράλληλα μὲ τὰ γενικὰ αὐτὰ μέτρα λαμβάνονται καὶ ἄλλα εἰδι-

²⁸) R a u l i n I, 61, Κ ρ ι τ ο β. 569, Ψ ι λ. Γ, 760.

²⁹) Αὐτὸ θὰ φανεῖ καὶ ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιο. Πβλ. Ψ ι λ. Γ, 761.

³⁰) P a s h l e y XXVII.

³¹) Ἐδίκαζαν ὑποθέσεις ἰδιοκτησίας, κληρονομικῆς, οἰκογενειακῆς, ἐφρόντιζαν γιὰ τὴ δημόσια ὑγεία, ἐκανόνιζαν τὶς τιμὲς τῶν τροφίμων, ἐπέβλεπαν τὴν ἐκτέλεση δημοσίων ἔργων: R a u l i n I, 61.

³²) P a s h l e y XXIV.

³³) Χαρακτηριστικοὶ τῆς ἀπηγήσεως αὐτῆς εἶναι οἱ παρακάτω στίχοι ἑνὸς κρητικοῦ τραγουδιοῦ, πού εἶναι ἄγνωστος ὁ ποιητῆς του (βλ. Ν. Π α π α δ ᾶ κ ι, Ποίημα ἱστορικόν, «Κρητικά» Α, 19):

*Κι' ὅσπερα ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς, τοῦ Μισριοῦ τὸ νάμι
εἶπε τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ νὰ φέρει τὸ νιζάμι.
Κι' ἔκοψε μαδοκεφαλῆς κι' ἐκρέμασε σαρίκια
κι' ἐξώρισε τὸ ἀγάδες μας μὲ τὰ ψωροκαΐκια.
Κι' ἔκαμε γάλα τὸ νερό, τὸ ξεῖδι τότε μέλι
τὸν ἀγριόγατο λαγὸ καὶ τὸ φειδάκι χέλι . . .*

³⁴) P a s h l e y XXXI.

κώτερα μὲ τὴν ἴδια ὅμως ἀπώτερη σκοπιμότητα. Ἐκυρώνονται οἱ ἀγοραπωλησίες σκλάβων⁸⁵. Ἐπιτρέπεται στοὺς Χριστιανούς πού εἶχαν ἐξ-ισλαμιστεῖ νὰ ξαναγυρίσουν στὴ Θρησκεία τους⁸⁶. Γίνεται ἐγκατάσταση τυπογραφείου καὶ ἐκδίδεται ἡ ἑλληνοτουρκικὴ ἐφημερίδα «Βακάϊ-Γκιριτ» (Κρητικὰ Χρονικὰ)⁸⁷. Παρέχεται σχετικὴ ἐλευθερία στὸ ἐμπόριο καὶ ἰδρύονται ὑγειονομεῖα, πού ἐνεργοῦν δαμαλισμούς⁸⁸.

Τὰ μέτρα αὐτὰ ἐνέπνευσαν, ὅπως ἦταν φυσικό, ἐμπιστοσύνη στὸ χριστιανικὸ πληθυσμό. Ἡ ὑπαιθρος ἐργάζεται τώρα ἐντατικά, τὸ ἐμπόριο καὶ ὁ πληθυσμὸς τῶν κρητικῶν πόλεων δυναμώνουν⁸⁹. Ἐρχονται μάλιστα καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα ἔμποροι—οἱ Ἑλληνοεμπόροι—, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ οἱ μορφωμένοι, πού θὰ ἀλλάξουν τὸ ὄνομα τοῦ Μεγάλου Κάστρου σὲ Ἡράκλειο⁴⁰.

Ἡ φενάκη αὐτὴ τῆς καλῆς κυβερνήσεως⁴¹ ἔπεσε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1831. Ὁ Pashley ἀποδίδει τὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ στὸ ὅτι οἱ φιλόπονοι Κρητικοὶ παρουσίασαν μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς τάξεως τέτοια βελτίωση τῆς παραγωγῆς, ὥστε ἐρεθίστηκεν ἡ ἀπληστία τοῦ ἰδιοχτήτη τῶν φελλάχων⁴². Ἀσφαλῶς ὅμως συνετέλεσε καὶ ὁ πόλεμος τοῦ Μεχμέτ - Ἀλῆ μὲ τὸ Σουλτάνο⁴³, πού ἄρχισε οὐσιαστικὰ τότε⁴⁴, στὴ Συρία. Τώρα χρειάζονται ἐπαγρύπνηση λιγώτερο στοργικὴ καὶ χρήματα. Ἡ Κρήτη ξαφνικὰ ἀπὸ ἀντικείμενο πατρικῆς μέριμνας γίνεται ἀντικείμενο ἐκμεταλλεύσεως. Γιὰ τὴν ψυχολογία ἐνὸς ἰδιοχτήτη φελλάχων ἡ ἐκμετάλλευση δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὴ στοργή. Ἡ δεύτερη χρειάζεται, γιὰ νὰ κάνει ἀποδοτικώτερη τὴν πρώτη.

⁸⁵) T.A.H. κωδ. 135 σ. 114.

⁸⁶) T.A.H. κωδ. 135 σ. 190.

⁸⁷) Φωτοτυπία ἐνὸς φύλλου τῆς βλ. Μουρέλλου Β, 1113. Γιὰ τὰ διασωζόμενα ἀντίτυπά τῆς βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Γενικὴ κεφαλαιώδης καταγραφή τῶν ἐν τῷ ἱστορικῷ ἀρχεῖφ Κρήτης ἀρχείων . . . ΕΕΚΣ, Α, 130.

⁸⁸) Ἀπολογισμὸς τῶν καινοτομιῶν τῆς αἰγυπτιακῆς διοικήσεως δημοσιεύθηκε στὴ «Βακάϊ-Γκιριτ» τῆς 11.8.33 (ἀρ. φ. 104) ὡς ἀπάντηση σὲ κατηγορίες ἐναντίον τῆς, πού ἐδημοσίευσε ἡ «Ἀθηνα» τοῦ Ναυπλίου τῆς 29.4.1833. Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ κείμενα ἐδημοσίευσε ὁ Μουρέλλος (Γ, 1285—1293).

⁸⁹) P a s h l e y XXV.

⁴⁰) Στὸ ὑπ' ἀριθ. 23 ἀνέκδοτο χειρόγρ. τῆς Βιβλ. Μουσ. Ἡρακλ., σελ. 2, ὁ συντάχτης τοῦ Στέφανος Νικολαΐδης σημειώνει: «1831. Ἐλαβε τὴν ἐπωνυμίαν Ἡράκλειον ἡ πόλις μας ἀντὶ τῆς προτέρας Χάνδαξ καὶ Κάστρο ἀπὸ τοὺς νεωστὶ ἐγκατασταθέντας ἑλληνοεμπόρους».

⁴¹) P a s h l e y XXV

⁴²) Αὐτ. XXVI-XXVII.

⁴³) Γιὰ τὸν πόλεμο αὐτὸ (1831-1833) βλ. τὸ βιβλίον τῶν De Cádalen ène et E. Barrault. ὁ.π.

⁴⁴) Βλ. Ath. Politis ὁ.π. introduction p. XII.

Πρῶτα τρομοκρατοῦνται τὰ Τοπικὰ Συμβούλια⁴⁵. Μ' αὐτὰ θὰ παίρνουν τὴν ἐπίφασιν τῆς νομιμότητος τὰ νέα μέτρα. Δημεύονται τὰ τιμάρια τῶν ἀγάδων—οἱ μπουκατάδες⁴⁶—, φόροι πρωτογενῶς ἐπιβάλλονται σὲ Χριστιανούς καὶ Μουσουλμάνους⁴⁷ καὶ τὰ προϊόντα τῆς κρητικῆς γῆς ὑποβάλλονται σὲ ἐξευτελιστικὴν διατίμησιν, πού ἰσχύει γιὰ τὶς κρατικὰς προμήθειαι⁴⁸. Καὶ ἐνῶ πρὸ ὀλίγων μηνῶν οἱ ἐξισλαμισθέντες μποροῦσαν νὰ ἐπιστρέψουν σὲ Χριστιανισμό⁴⁹, τώρα «ὁ Νικηφόρος υἱὸς Τζανῆ ἐκ Κριτσᾶς ἐναχθεὶς ὑπὸ τῆς συζύγου του Φατμέ, ὅτι ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ὡμολόγησε τοῦτο εἰς τὸ Συμβούλιον καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον»⁵⁰. Ἀντίθετα πλῆθος Χριστιανῶν—κυρίως γυναικῶν—ἐπιτρέπεται νὰ ἐξισλαμίζονται⁵¹.

Μαζὶ μὲ τὴν ἀνεξιθρησκείαν καταργοῦνται καὶ οἱ ἄλλαι ὑποτυπώδεις ἐλευθερίαι τῶν ραγιαδῶν. Ὅλες οἱ ἐπιστολῆς λογοκρίνονται καὶ οἱ συνέπειαι τῆς ἀποκαλύψεως ἔστω καὶ ἐπιστολιμαίων ἀθυροστομιῶν εἶναι τρομαχτικῆς⁵².

Στὰ παράπονα τῶν Χριστιανῶν γιὰ τὴν τόσο γρήγορον διάψευσιν τῶν παντοδαπῶν ὑποσχέσεων «περὶ μελλούσης εὐδαιμονίας»⁵³, ὁ κατακτητὴς ἀπαντᾷ μὲ νέαις ὑποσχέσεσι, ὅτι δηλαδή, ἂν νικήσῃ τὸ Σουλτάνο, θὰ κάμῃ εὐτυχισμένην τὴν Κρήτην⁵⁴. Κι' οἱ νέαις ὁμῶς αὐταῖς ὑποσχέσεσι, ὅπως ἦταν φυσικόν, δὲν πραγματοποιοῦνται.

⁴⁵) «...Pendant sa guerre contre la Porte, un système de terreur s'établit avec la sanction des Conseils timorés et vendus». Raulin I, 57.

⁴⁶) Pashley XXV, Raulin, I, 57.

⁴⁷) «Θὰ φορολογοῦνται ἤδη καὶ τὰ βόδια ἀπὸ 25 γρ. τὸ κάθε ζευγάρι καὶ ἀπὸ ἕνα καλὸν γένημα . . . Τὰ αἰγοπρόβατα, ἐκτὸς τοῦ τελωνιζομένου τυροῦ των, θὰ λαμβάνη τῶρα (sic) ἡ ἐξουσία καὶ ἀπὸ 25 παράδες διὰ τὸ καθένα καὶ ἕν αἰγοπρόβατον μὲ τὸ μαλλί, τὸ γάλα καὶ τὸ ἀρνί των ἀπὸ κάθε 100 καὶ πρὸς τούτοις τὸ γάλα εἰς μίαν ἡμέραν ἀπὸ ὄλας τὰς μάνδρας . . .». Ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τῆς «Ἀθηνᾶς», ὁ.π.

⁴⁸) Pashley XXVIII.

⁴⁹) Βλ. παραπάνω, ὑποσ. 36.

⁵⁰) Βλ. Τ.Α.Η. κωδ. 36. σ. 91. Τὸ σχετικὸ ἔγγραφο τοῦ Τεροδικείου εἶναι τοῦ τέλους τοῦ 1831, ἐπομένως τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Κοζύρης ἦταν σύμβουλος.

⁵¹) Τ.Α.Η. κωδ. 46, σελ. 16, 26, 43, 46, 78, 91.

⁵²) Pashley XXVII-XXVIII.

⁵³) Ὁ ἄγγλος Pashley σημειώνει (ὁ.π. XXIII), πὺς μόνη παρηγοριὰ γιὰ τοὺς Κρητικούς ἦταν ἡ διαβεβαίωσις τῆς Ἀγγλίας περὶ τῆς συμπαθείας της καὶ περὶ τῆς τάξεως πού ἐπρόκειτο νὰ ἐπικρατήσῃ στὴν Κρήτηn ἐπὶ Μεχμέτ-Ἀλή.

⁵⁴) Pashley XXIX.

Τώρα πιά αρχίζει νὰ ξυπνᾷ ἡ ἐπαναστατικὴ ψυχὴ τῶν Κρητικῶν. Φῆμες γιὰ θαυματουργὰς ἐμφανίσεις Ἀγίων καὶ διαδόσεις περὶ ἀποβάσεων ἐπαναστατῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἀρχίζουν νὰ κυκλοφοροῦν τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1833 στὴν Κρήτη. Εἶναι τὸ προανάκρουσμα μιᾶς ἐπαναστατικῆς συμφωνίας. Ὁ ὀξήκοος κατακτητὴς αἰσθάνεται τὸ ἀπόηχό του κι' ἔρχεται—μόλις εἶχε τελειώσει τὸν πόλεμο μὲ τὸ Σουλτάνο⁵⁵—τὸν Αὐγούστο τοῦ ἴδιου χρόνου στὸ νησί, γιὰ νὰ καταπραῦνει τὸ σάλο. Στὴν περιοδεία του σκορπᾷ διαβεβαιώσεις πατρικοῦ ἐνδιαφέροντος, πὺν προσεπικυρώνονται ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας, ὃ ὁποῖος τὸν συνοδεύει⁵⁶. Παράλληλα ἡ πονηριὰ τοῦ Μουσταφᾶ-Πασᾶ ἐκδηλώνεται σ' ἓνα χαρακτηριστικὸ ἐπεισόδιο: Οἱ χωρικοὶ τοῦ ἐγχειρίζουν ὑπόμνημα μὲ τὰ πικρὰ τους παράπονα, γιὰ νὰ τὸ ὑποβάλλει στὸν Ἀντιβασιλέα, πὺν τοὺς τὸ εἶχε ζητήσῃ, κι' αὐτὸς τὸ σκίζει, γράφει ἄλλο γεμᾶτο εὐχαριστίες καὶ τὸ ὑποβάλλει στὸ Μεχμέτ Ἀλή, ὑπογραμμένο ἀπὸ 40 πληρωμένους «Ἕλληνες»⁵⁷.

Φεύγοντας ὁ Ἀντιβασιλεὺς γιὰ τὴν Αἴγυπτο ἀφήνει ἐντολές, πὺν δημοσιεύονται μετὰ τὴν ἀναχώρησή του, γιὰ τὸν τρόπο τῆς καλλιέργειας τῆς κρητικῆς γῆς⁵⁸. Ἄν ἐφαρμοστοῦν, θὰ σημάνουν τὴ δήμευση τῶν ἀγροτικῶν περιουσιῶν. Ἡ ἐξέγερση τώρα εἶναι γενικὴ. Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι συγκεντρώνονται τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1833 στὶς Μουρνιές τῶν Χανιῶν καὶ ἀπαιτοῦν τὴν ἄρση τῶν δημοτικῶν αὐτῶν μέτρων⁵⁹. Ἐπακολουθοῦν τὰ γνωστὰ γεγονότα τῶν Μουρνιδῶν (Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1833) μὲ τὴν τραγικὴ τους κατάληξη: Διαβεβαιώσεις πρὸς τοὺς συγκεντρωμένους ἀπὸ τὸ Μουσταφᾶ-Πασᾶ καὶ τοὺς προξένους Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ὅτι, ἂν διαλυθοῦν ἡσυχᾶ, θὰ ἀκουστοῦν τὰ παράπονά τους καὶ δὲν θὰ τιμωρηθεῖ κανεὶς, κι' ὕστερα, μετὰ τὴ διάλυση, ἀπαγχονισμὸς 41 Κρητικῶν — *pris au hasard!*⁶⁰—σὲ διάφορα σημεία τοῦ νησιοῦ. Ἡ στοργὴ ἐξεδηλώνετο τώ-

⁵⁵) Ath. Politis, ὁ.π., introd. XXIV.

⁵⁶) Pashley XXX.

⁵⁷) Raulin I, 57, Pashley XXXI. Πβλ. Ψιλάκι Γ, 765.

⁵⁸) Pashley XXXII, Ψιλ. Γ, 763.

⁵⁹) Ὁ Ν. Τωμαδάκης («Μύσων» Γ, 89) τονίζει ἰδιαίτερα τὴν κατάργηση τοῦ τιμαριωτισμοῦ ὡς παράγοντα τοῦ κινήματος τῶν Μουρνιῶν. Τὸ ὅτι ὁμοῦς γενικὰ τὰ πνεύματα στὴν Κρήτη ἦσαν ἐρεθισμένα δείχνει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἡ εὐκολία, μὲ τὴν ὁποία πίστεψαν οἱ Κρητικοὶ τὴ φήμη, ὅτι ἡ ἴδρυση ὑπὸ τοῦ Ἀντιβασιλέως δυὸ παιδαγωγείων στὴν Κρήτη (τὸ σχετικὸ ἔγγραφο ἐδημοσίευσε ὁ ἴδιος ὁ Τωμ. στὴν ΕΕΚΣ, Α, 135) ἀπέβλεπε σ' ἓνα μεθοδικὸ παιδομάζωμα. Κι' ἦταν τόση ἡ ἐξέγερσή τους, ὥστε ὁ Μουσταφᾶς ἀναγκάζεται νὰ τὸ ἀνακαλέσει (βλ. Pashley XXXIII καὶ XXXV).

⁶⁰) Raulin I, 58. Πβλ. καὶ Μουρέλλου Γ, 1315-1318.

ρα μὲ μέτρα δμαδικῆς εὐθύνης⁶¹ . . .

Μετὰ τὰ γεγονότα τῶν Μουρνιδῶν, ἡ μέθοδος τῆς στοργῆς εἶναι περιττή. Ἡ κατοχὴ εἶναι τώρα «τραχεῖα, ἀμείλικτος καὶ φιλάρπαξ»⁶². Ὁ Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος στὰ Χανιά Πέρογλου ἐπιστρέφει στὸ Μουσταφὰ-Πασὰ «ἔγγραφόν του ἀφορῶν εἰς Ἑλληνα ὑπήκοον περιτυλίξας εἰς αὐτὸ σαρδέλλας εἰς ὑπαιγιμὸν τῆς ἐμποροκαπηλικῆς φύσεώς του»⁶³. Ὁ Ἀντιβασιλεύς, μὲ τὸ ὄνειρο νὰ ὑποκαταστήσει τὸ Σουλτάνο, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα γιὰ τὸν ἐπικείμενο μεγάλο ἀγώνα. Ἡ δραματικὴ ἀναζήτησις χρυσοῦ ἀργότερα, τὴν ὥρα πού ὁ νικηφόρος του κατὰ τοῦ Σουλτάνου πόλεμος συνθλίβεται μέσα στὸ χαλύβδινο δίχτυ τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας⁶⁴, χαρακτηρίζει τὴ θέλησίν του καὶ ἐξηγεῖ τὴν ἐξαντλητικὴ ἐκμετάλλευσιν, πού ἀσκεῖ στὴν Κρήτη. Παράλληλα ὅμως μὲ τὴν ὑψηλὴ αὐτὴ ἐκμετάλλευσιν ἡ Κρήτη ὑφίσταται καὶ τὴν προσωπικὴν ἀπομύζηση τοῦ Μουσταφᾶ. Ὁ τελευταῖος τὸ 1838 εἶναι τόσο πλούσιος, ὥστε—σὲ στιγμὴ ἔνδειας τοῦ αἰγυπτιακοῦ θησαυροφυλακίου—μπορεῖ νὰ καταβάλλει ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερο ταμεῖο του τὰ χρήματα, πού ἀναγκαιοῦν γιὰ τὴν συντήρησιν τοῦ στρατοῦ του⁶⁵.

Οἱ χωρικοὶ τῆς Κρήτης, παρ' ὅλη τὴ δυσπιστία τους στοὺς ξένους, ἐκφράζουν στὸν Pashley τὴν ἀπελπισία τους γιὰ τοὺς φόρους⁶⁶ καὶ οἱ πιὸ τολμηροὶ τοῦ ζητοῦν ἀφελῶς ὄπλα⁶⁷. Οἱ ἔμποροι, πού ἔχουν ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐπειδὴ εἶναι σοβαροὶ ἀνταγωνιστὲς τῶν φραγκολεβαντίνων, πού τοὺς ἐκπροσωποῦν οἱ Πρόξενοι Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, μὲ ὑποκίνηση τῶν τελευταίων καταδιώκονται⁶⁸, ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι διασαλεύουν τὴν τάξιν. Τὸ κυριώτερον προϊόν τῆς Κρήτης, τὸ λάδι, σχεδὸν δημεύεται μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἀγορᾶς τῶν ἐλαιοτριβεύων ἀπὸ τὸ Μεχμέτ-Ἀλή⁶⁹. Μπροστὰ στὸν κίνδυνον νὰ πεθάνουν ἀπὸ τὴν πείνα τὸ βαθὺ χάσμα Χριστιανῶν καὶ Τούρκων γεφυρώνεται ἀπὸ τὸ κοινὸ πάθος⁷⁰.

⁶¹) Λεπτομέρειες γιὰ τὰ «γεγονότα τῶν Μουρνιδῶν» βλ. P a s h l e y (πού ἦρθε στὴν Κρήτη δυὸ μῆνες μετὰ τὸ τέλος των) XXXIV-XXXX. Σχετικὰ ἔγγραφα τοῦ Κ ρ ι τ ο β ο υ λ ῖ δ η 580-81 καὶ 583-88.

⁶²) Κ ρ ι ἄ ρ η ς ὁ.π. 97.

⁶³) Ψ ι λ ἄ κ ι ς Γ, 763.

⁶⁴) A t h. P o l i t i s, 55.

⁶⁵) Α ὕ τ. 3-4

⁶⁶) P a s h l e y II, 129-130.

⁶⁷) Α ὕ τ. I, 68.

⁶⁸) Σχετικὲς διαμαρτυρίες τοῦ Μαυροκορδάτου—ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος—βλ. Μ ο υ ρ ἔ λ λ ο υ Γ, 1318-1323.

⁶⁹) Ψ ι λ ἄ κ ι ς Γ, 763. Στὸ Τ.Α.Η. ὑπάρχουν πολλὰ σχετικὰ συμβόλαια.

‘Η Τουρκοαιγυπτιακή ρήξη στα 1838-1841’ δημιουργεί νέα κατάσταση στην Κρήτη. Οί ἐλπίδες για μιὰ ἐπανάσταση ἀναθρόσκουν συγχρόνως ἀπὸ τὶς ψυχὲς καὶ τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Τούρκων, μὲ διαφορετικὴ, φυσικὰ, κατεύθυνση⁷⁰.

Οἱ ἐλπίδες αὐτὲς ἐνισχύονται μὲ τὴ μετάβαση τοῦ Μουσταφᾶ-Πασᾶ στὴ Συρία⁷¹ καὶ τὴ μείωση τῆς φρουρᾶς τῆς Κρήτης. ‘Η ἐπέμβαση ὁμως τῶν Δυνάμεων, ποὺ θέτουν βίαιο τέλος στὸν τουρκοαιγυπτιακὸ πόλεμο, παραγνωρίζει καὶ πάλι τοὺς κρητικὸς πόθους καὶ ἐπιβάλλει τὴν ἐπιστροφή τῆς Κρήτης στὸ Σουλτάνο, δηλαδὴ σὲ μιὰ μονιμώτερη δυναστεία. Προηγουμένως ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνηση προσπάθησε ἀνεπιτυχῶς νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὴν ἐξέγερση τῶν Κρητικῶν καὶ νὰ σκηνοθετήσῃ μιὰ πρόσκληση τῶν τελευταίων πρὸς αὐτήν, γιὰ ν’ ἀναλάβει ὑπὸ τὴν προστασία της τὴν Κρήτη⁷².

Τὶς 8 τοῦ Δεκεμβρίου 1840 ἦλθε στὴν Κρήτη τὸ φερμάνι⁷³, ποὺ διορίζει γενικὸ διοικητὴ τῆς Κρήτης τὸ Μουσταφᾶ-Πασά⁷⁴. Τότε, τυπικά, τελειώνει κι ἡ περίοδος τῆς Αἰγυπτιακῆς Κατοχῆς. Οὐσιαστικά—

⁷⁰) Κ ρ ι τ ο β ο υ λ ί δ η ς 588.

⁷¹) Γιὰ τὸν πόλεμο αὐτὸ βλ. A t h. P o l i t i s, ὅ.π., ὅσα γενικὰ δημοσιεύονται στὴν εἰσαγωγή (XLI-CIV) καὶ τὴ σχετικὴ ἀλληλογραφία τοῦ Ἑλλ. ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν μὲ τοὺς προξένους τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Κρήτης κλπ.

⁷²) Ὁ Ἕλληνας πρόξενος στὰ Χανιά γράφει πρὸς τὴν Ἑλλην. Κυβέρνηση τὰ ἐξῆς στὴν ὑπὸ χρονολ. 25-4 | 7-5-1840 ἀναφορά του, ὅπως δημοσιεύεται μεταφρασμένη στὰ γαλλικὰ ἀπὸ τὸν A t h. P o l i t i s (σ. 15-16): «...Des sentiments religieux et des intêrets matériels obligent le Crèteois ottoman de considérer l’administration égyptienne comme illegale et de souhaiter le retour de celle du Sultan. D’un autre côté, la population chrétienne de la Crète, quatre fois plus nombreuse que l’ottomane, suit la situation ainsi que le provisoire de l’administration égyptienne et épie le moment favorable pour renouveler la lutte en faveur de l’indépendance. . . »

⁷³) A t h. P o l i t i s, 2-7.

⁷⁴) Α ὕ τ. 100.

⁷⁵) Α ὕ τ. 124-125. Κι ὁ Κοζύρης σημειώνει στὸ Ἡμερολόγιό του τὶς 8-12-1840: «Ἐδιαβάστηκε φερμάνι ἀπὸ το τοβλέτι στο σ ε ρ ᾶ γ ι του ο ι η ν ε ο μουχαφιζ μουσταφᾶ παχιὰς σερασκερης πασις Κρήτης».

⁷⁶) Ἡ εὐλογία ἀπορία, γιὰτὶ ὁ Σουλτάνος νὰ διορίσει σερασκερὴ τὸ Μουσταφᾶ, ἐνῶ πρὸ ὀλίγου πολεμοῦσε ἐναντίον του, λύεται, νομίζω, μὲ τὰ ἔγγραφα ποὺ ἐδημοσίευσε ὁ P o l i t i s (σ. 119 καὶ 124-125). Ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὸν ἐπέβαλαν οἱ Δυνάμεις, ὁ Μουσταφᾶς, φαίνεται, ἔπαιξε τὸ ρόλο τοῦ φίλου καὶ στὸ Σουλτάνο (ἀφοῦ τὸν διατήρησε μέχρι τὸ 1851) καὶ στὸ Μεχμέτ-Ἀλή. Κι ἦταν ἀρκετὰ δυνατός, γιὰ νὰ τὸν ὑποδυθεῖ μὲ ἐπιτυχία. Πβλ. καὶ Μ ο υ ρ ἔ λ λ ο υ. Γ, 1860-1862.

μιὰ πὸν γενικὸς διοικητὴς παρέμεινεν ὁ ἴδιος—δὲν ἄλλαξε σχεδὸν τίποτε⁷⁷.

Ἡ ἀπογοήτευση τῶν Χριστιανῶν τῆς Κρήτης εἶναι ἔντονη. Ἀρχίζουν πάλι νὰ σημειώνονται οἱ ἐνδείξεις μιᾶς νέας ἐπαναστάσεως. Ἡ Ἀγγλία σπεύδει νὰ τοὺς βεβαιώσῃ πὼς «θέλετε ἀναγνωρίσει, ὅτι εὐρίσκεσθε ἠπατημένοι ὡς πρὸς τοὺς φόβους σας νομίζοντες ὅτι ὁ Κρητικὸς λαὸς θὰ διατελῇ καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἀντικείμενον τῶν καταπιέσεων, ἃς καὶ μέχρι τοῦδε ὑφίστατο παρὰ τῶν Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων»⁷⁸. Εἶναι ὅμως ἀρκετὲς φορὲς ἐμπαιγμένος ὁ κρητικὸς λαὸς μὲ τὶς διαβεβαιώσεις αὐτές, γιὰ νὰ τὶς ξαναπιστέψῃ. Ἔτσι ξεσπᾷ ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1841, μιὰ αἱματηρότατη⁷⁹ ἀλλὰ καὶ χωρὶς ἀποτέλεσμα πάλῃ τοῦ σκλαβωμένου λαοῦ μὲ τὶς δυνάμεις τῆς βίας⁸⁰. Ὁ Μουσταφὰ-Πασὰς παραμένει πάλι δεσπότης τῆς Κρήτης καὶ συνεχίζει ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου τὸ ἔργο πὸν εἶχεν ἀρχίσει ὡς ἀρμοστής τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ διατηρώντας πάντα τὴ φενάκη τῶν Τοπικῶν Συμβουλίων.

Ὁ θεσμὸς τῶν Τοπικῶν Συμβουλίων — καὶ ἐνδιαφέρει νὰ τὸν ἐξετάσομε εἰδικώτερα, ἀφοῦ σύμβουλος ἦταν ὁ συντάχτης τοῦ Ἡμερολογίου — ἦταν ὅπως εἶδαμε ἓνα ὄργανο, πὸν μ' αὐτὸ ἡ Κατοχὴ θέλησε νὰ προσδώσῃ στὴν καταπιεστικὴ τῆς προσπάθεια τὴν ἐπίφαση τῆς λαϊκῆς ἐπιδοκιμασίας⁸¹. Τὸν πρῶτο χρόνο οἱ ἀποφάσεις τῶν Συμβουλίων — ἂν καὶ ἡ σύνθεσή τους ἦταν κατὰ πλειοψηφίαν ὀθωμανικὴ—ἦσαν ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν· αὐτὸ ἀκριβῶς δείχνει ὅτι οἱ σύμβουλοι ἀποφάσιζαν «κατ' ἐπιταγὴν». Οἱ Χριστιανοὶ ἀντιπρόσωποι, πὸν πολλοὶ εἶχαν δράσει κατὰ τὴ μεγάλη ἐπανάσταση, στὴν ἀρχὴ του-

⁷⁷) Γράφω σχεδόν, ἂν κι' ὅσοι ἔγραψαν σχετικὰ—ἀπὸ τὸ Raulin ἕως τὸ Mouréllou — βεβαιοῦν ὅτι δὲν ἄλλαξε τίποτε ἀπὸ τοῦ Μουσταφὰ μέχρι τοῦ κατωτάτου ὑπαλλήλου, γιὰτὶ στὸ Ἡμερολόγιο τοῦ Κοζύρη σημειώνεται, ὅτι «ο πρώην πρόεδρος του Συμβουλίου Ραντιπ ἐφέντις ἐμπαρκαρίστι διὰ τὴν Ἐγύπτιον», τὶς 5 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1840. Καὶ ὁ Ραντιπ-ἐφέντης, ὅπως θὰ δοῦμε, ἦταν ἀπὸ τοὺς ἐμπιστοὺς ἀνωτάτους ὑπαλλήλους τοῦ Μεχμέτ-Ἀλῆ.

⁷⁸) Ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Πάλλμερστον (βλ. Mouréllou Γ, 1362).

⁷⁹) Ὁ Κοζύρης τὶς 10 Ἰουνίου 1841 σημειώνει στὸ Ἡμερολόγιό του: «Ἐγίνε πόλεμος στὸ Αὐδοῦ καὶ ἐκοψαν 30 κεφαλὰς καὶ τοῦ Ριζότη καπτιάνιο τὴν κεφαλὴ καὶ ἐρίμοσαν το Αὐδοῦ καὶ τὰ περὶχωρα».

⁸⁰) Σπουδαῖα ἔγγραφα τῆς ἐπαναστάσεως αὐτῆς ἐδημοσίευσεν ὁ Mouréllou Γ, 1362-1468) παρμένα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Χαϊρέτη, τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς τῆς.

⁸¹) Συγκεντρῶνῶ ἐδῶ τὴ σπουδαιότερη βιβλιογραφία: Pashley XXIV καὶ XXVII-XXVIII, Raulin I, 56 καὶ 60-62, Κριτοβουλίδης 579, Ψιλάκις Γ, 760-761, Σταυράκις 158, Κριάρης 102 καὶ Mouréllou Γ, 1266-67.

λάχιστον δὲν θὰ εἶχαν ἴσως ἀντιληφθεῖ τὴν ἀπώτερη σκοπιμότητα τοῦ θεσμοῦ, οὔτε καὶ εἶχαν ἀμέσους λόγους νὰ εἶναι γι' αὐτὸν δυσαρεστημένοι. Ἐπὶ τὸ τέλος ὅμως τοῦ 1831, πού ἀρχίζει ἡ περίοδος τῶν καταπιέσεων, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουν καταλάβει, ὅτι τὸ ἔργο τους δὲν ἐξυπηρετοῦσε τὸ Ἔθνος. Τὸ παράδειγμα πού ἀναφέρει ὁ Ψιλάκας, ὅτι δηλαδή «ὁ ἐκ Σφακίων Πατερόπωλος . . . ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀγωνιστῶν καὶ ἀγαθοτέρων πατριωτῶν μὴ ἀνεχόμενος νὰ βλέπῃ τὴν σκανδαλωδεστάτην διακωμώδησιν τῶν προκηρύξεων τοῦ δυνάστου ἀπεχώρησε τοῦ τοιοῦτου συμβουλίου καὶ ἀπελθὼν μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα . . . καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1841 ἔπεσεν ἐνδόξως»⁸², εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς ἀντιλήψεως, πού μποροῦσαν νὰ ἔχουν οἱ σύμβουλοι γιὰ τὸ ρόλο τους. Δὲν εἶναι ἐπομένως μικρὴ ἢ εὐθύνη ἐκείνων, πού ἐδέχτηκαν νὰ παραμείνουν, ὅταν μάλιστα ληφθεῖ ὑπ' ὄψει ἡ εὐρύτης τῆς πλασματικῆς δικαιοδοσίας των : Μὲ τὸ κῦρος τους ἔδιδαν νομιμότητα στὶς κακουργίες τοῦ δυνάστη σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ Ἀστικοῦ, Ποινικοῦ καὶ Διοικητικοῦ Δικαίου. Ἦσαν ἔτσι ἓνα περίεργο εἶδος ὑπουργείου, τοῦ ὁποίου ὅμως οἱ ὑπουργοὶ «οὐδεμίαν εἶχον φωνήν»⁸³.

Τὸ ποσὸν τῆς εὐθύνης τῶν χριστιανῶν συμβούλων μετριάζεται βέβαια, ὅταν ἀναλογιστοῦμε τὴν ἐποχὴ πού ἔζησαν. Οἱ Ἕλληνες, ἄλλως τε, ἱστορικοὶ δὲν ὤθησαν τοὺς χαρακτηρισμούς των πέρα ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκφράσεως «βωβὰ πρόσωπα». Πολλοὶ πράγματι σύμβουλοι, ἀπὸ φόβο, ἦσαν ἀπλῶς τέτοιοι. Ὑπῆρξαν ὅμως καὶ μερικοὶ πού συνηγωνίζοντο σὲ ἐκδηλώσεις ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Ἀντιβασιλέα, ὅταν εἶδαν πὼς ἐγνώριζε τὴν τέχνη ν' ἀνταμείβει τὴ δουλοπρέπεια καὶ νὰ τιμωρεῖ τὴν ἀνεξαρτησίαν⁸⁴.

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΚΩΔΙΚΑ 253

Ἡ κώδικας περιέχει :

α') Τακτικὸ ἡμερολόγιο, πού ἀρχίζει τὶς 10-1-1831 καὶ διακόπτεται τὶς 17-1-1845.

β') Ποικίλους ἀτομικοὺς λογαριασμοὺς χωρὶς σειρὰ καταχωρημένους.

Ἐδῶ θὰ ἐκδοθεῖ μόνο τὸ ἡμερολόγιο⁸⁵.

Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ ἡμερολόγιο δὲ φαίνεται νὰ ἔχει πολὺ ἐνδια-

⁸²) Ψιλάκας, Γ. 761.

⁸³) Πβλ. καὶ P a s h l e y XXVII, R a u l i n 61.

⁸⁴) P a s h l e y XXVII.

⁸⁵) Στὰ περιθώρια ἢ στὶς ἄγραφες σελίδες τοῦ κώδικα οἱ κατὰ καιροὺς κάτοχοί του ἔχουν γράψει διάφορες σημειώσεις σκωπτικοῦ περιεχομένου. Κι αὐτές, φυσικά, θὰ παραλειφθοῦν.

φέρον. Τὰ ἀτομικὰ συμβάντα τοῦ συντάχτη του σημειώνονται λεπτομερῶς, τὰ μὴ ἀτομικὰ μὲ ἀπελπιστικὴ συντομία. Τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς, κυρίως ὅσα ἀφοροῦν τὶς δύο ἐπαναστάσεις, πὺν τόσο θὰ θέλαμε νὰ δοῦμε τὸν ἀντίχτυπό τους στὴν ψυχὴ ἑνὸς συμβούλου, ὅταν δὲν παρασιωποῦνται—γιὰ τὶς Μουρνιές λ.χ. δὲν σημειώνεται τίποτα!—ἀναγράφονται μὲ καταπληκτικὴ ἀπάθεια. Ἡ κριτικὴ, γενικὰ, τῶν ἐθνικῶν γεγονότων λείπει, ἐνῶ οἱ κινήσεις τῶν μουσουλμάνων ἐπισήμων καταχωροῦνται μὲ ἐπιμέλεια καὶ μὲ κάποια ἐνοχλητικὴ πλησμονὴ ἐπιθέτων. Τὰ παράδοξα τῆς ἡμέρας—ἕνα πετεινάρι λ.χ. μὲ τέσσερα πόδια—καὶ πρὸ πάντων τὰ ὄνειρα σημειώνονται διεξοδικά, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει οὔτε μιὰ λέξη πέρα ἀπὸ τὴ λακωνικὴ ἀναγραφὴ τῆς εἰδήσεως γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Καποδίστρια καὶ τὴ σφαγὴ τῶν κατοίκων τοῦ Ἀβδοῦ. Φυσικὰ ἀπὸ ἕνα γέρο Κρητικὸ τοῦ 1830 δὲν πρέπει νὰ περιμένομε σχόλια τῶν γεγονότων σ' ἕνα ἐ ν θ υ μ η μ α τ ἄ ρ ι ο . Κάθε τι πὺν δὲν εἶναι οὐσιαστικὸ θὰ τὸ ἀπόκρουε ἡ ἀρχαϊκὴ του λιτότητα. Ἀλλὰ ἕνα ἐπίθετο, ἕνα χαρακτηριστικὸ ρῆμα, πὺν καμιὰ λιτότητα δὲν τὰ ἀποκλείει (ἄλλωστε τὰ χρησιμοποιεῖ γιὰ τοὺς ἐπίσημους μουσουλμάνους), θὰ τὰ περίμενε κανεὶς ἀπὸ ἕνα σκλαβωμένο Κρητικὸ, πὺν μαθαίνει τὸ θάνατο τοῦ Καποδίστρια. Νὰ ἐπιβάλλει ἀραγε αὐτὴ τὴν παράλειψη ἢ προφύλαξη ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ὑποπέσει τὸ Ἡμερολόγιο στὰ μάτια τῆς Αἰγυπτιακῆς Διοικήσεως;

Ἐλαττώνουν βέβαια ὅλα αὐτά, ἀλλὰ δὲν ἀφαιροῦν τὴν ἀξία τοῦ Ἡμερολογίου ὡς ἱστορικῆς πηγῆς. Ἐνα καθημερινό, συνεχές, σχετικὰ ποικίλο δεκαπεντάχρονο ἡμερολόγιο γιὰ μιὰν ἐποχὴ, πὺν δὲν μᾶς ἔδωκε ἄλλα ὅμοια⁸⁶, τουλάχιστο στὴν Κρήτη, εἶναι ὅπωςδήποτε ἀξιόλογο, γιὰτί, μ' ὅλες τὶς συνειδητὲς ἢ ὄχι παραλείψεις του, κάτι σημαντικὸ θὰ περιλάβει ἀπὸ τὴν ἀ τ μ ὀ σ φ α ι ρ ἄ τ η ς . Ἐνας καυγᾶς, ἕνα γλέντι, ἕνα ὄνειρο—καὶ εἶναι ἐκτενῆ καὶ χαρακτηριστικώτατα τὰ ὄνειρα τοῦ Κοζύρη—, τὰ δίδακτρα ἑνὸς μαθητῆ, ἢ ὑποδοχὴ ἑνὸς ἐπισήμου, ἕνας σεισμὸς, ἕνα διαζύγιο, μιὰ καταδίκη, ἕνας ἀπλὸς λογαριασμὸς τοῦ φαγητοῦ τῆς ἡμέρας, μιὰ ἀπλὴ τέλος λέξη, ὅλο αὐτὸ τὸ ὑ π ἔ δ α φ ο ς τ ῆ ς ἱ σ τ ο ρ ἱ ἄ ς τὸ τόσο πολύτιμο⁸⁷, ἀποτελεῖ τὸ

⁸⁶) Γιὰ ἡμερολογιακὰς σημειώσεις, πὺν ἀναφέρονται στὰ γεγονότα τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνα βλ. ΕΕΚΣ Β, 512-519, Β 199 καὶ Α· 534· «Νέος Ἑλληνομνήμων» ΙΙΙ, 119 καὶ Ν. Β. Τ ω μ α δ ἄ κ η , Γενικὴ κεφαλαίωδης καταγραφὴ τῶν ἐν τῷ ἱστορικῷ ἀρχεῖῳ Κρήτης ἀρχείων . . . Χανιά 1933, σ. 17. Πβλ καὶ Ψ ι λ ἄ κ ι Γ, 241. Ὅσα εἶδα ἀπὸ τὰ σημειούμενα παραπάνω δὲν εἶναι πράγματι ἡμερολόγια, μὰ ἀπλᾶ σημειωματάρια. Ἐνῶ τοῦ Κοζύρη—ἐκτὸς τῆς μακρᾶς διαρκείας του—ἔχει καὶ συνεχῆ καθημερινὴ χρονολογία.

⁸⁷) Μὲ ἀκρίβεια διατυπώνει τὴ σημασία τῶν ἀπλῶν ἐνθυμημάτων ὡς ἱστορικῆς πηγῆς ὁ Σ π. Λ ἄ μ π ρ ο ς στὸ Ν.Ε. VII, 113-114.

περιεχόμενο τῶν ἡμερολογιακῶν σημειώσεων τοῦ Κοζύρη.

Καὶ ὡς γ λ ω σ σ ι κ ὸ μ ν η μ ε ἰ ο τὸ ἡμερολόγιο δὲν εἶναι ἀσήμαντο. Ὁ συντάχτης τοῦ ἔχει ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τῆ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας, μὰ ἡ ἐπίδραση αὐτὴ — πού εἶναι ἄλλωστε γενικὴ σ' ὅλους τοὺς Ἕλληνας—ἐκδηλώνεται μονάχα σὲ μερικές στερεότυπες ἐκφράσεις, πού δίδουν τὴν ἐπίφραση ἐνὸς λογιωτατισμοῦ στὸ κείμενο, ἀλλὰ δὲν ἀφαιροῦν ἀπ' αὐτὸ τὴ λαϊκότητά του, ἀφοῦ ὁ Κοζ. εἶναι οὐσιαστικὰ ἀγράμματος. Ἔτσι τὸ κείμενο παραμένει σὰν ἓνα γνήσιο μνημεῖο τῆς γλώσσας τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης. Μὲ ἐκπληξη βλέπει κανεὶς σ' αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν τουρκικῶν λέξεων. Ἀλλὰ καὶ μὲ θαυμασμὸ παρατηρεῖ, ὅτι ὅλο αὐτὸ τὸ ἄ χ θ ο ς τὸ κράτησε ἡ κρητικὴ γλῶσσα χωρὶς νὰ λυγίσει ὁ νόμος τῆς—τὸ τυπικὸ τῆς—ἀπαράλλακτα ὅπως ἡ κρητικὴ ψυχὴ, γενικά, κράτησε τὸ ἄχθος τῆς σκλαβιᾶς χωρὶς νὰ λυγίσει τὸ ἦθος τῆς . . .

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

[Ἀπὸ τὸν κώδ. 253 τοῦ Τ.Α.Η. Ὁ κώδικας ἀπὸ κοινὸ τουρκικὸ χαρτί ἔχει 120 φύλλα διαστάσεων 0,158 × 0,210. Χωρὶς τίτλο καὶ ἐξώφυλλο. Γενικὴ κατάσταση καλὴ. Οἱ σελίδες ἔχουν ἀριθμηθεῖ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τοῦ Τ.Α.Η. προτοῦ διαπιστωθεῖ ὅτι λείπουν φύλλα ἀνάμεσα στὶς σελ. 30-31, 32-33, 36-37, 192-193. Τὰ φύλλα 31, 33, 121, 123 καὶ 243 ἐλαφρὰ ἀκρωτηριασμένα. Οἱ σελ. 12, 14, 15, 19, 24, 42, 43, 55 καὶ 238-243 δὲν ἐχρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τὸ συντάχτη τοῦ κώδικα, περιέχουν ὅμως πολλὰ ἀπ' αὐτὰς σημειώσεις τῶν κατὰ καιροὺς κατόχων. Στὶς 1-28, 37 (ἐν μέρει)—74 καὶ 176 περιέχονται λογαριασμοί. Σ' ὅλες τὶς ἄλλες, ἀπὸ τὴν 29-238, περιέχεται τὸ Ἡμερολόγιο. Ἡ παρεμβολὴ τῶν λογαριασμῶν ἀνάμεσα στὶς σελ. 37-74 ὀφείλεται ἴσως στὴν παράλληλη χρησιμοποίησιν τοῦ κώδικα καὶ ὡς καταστίχου καὶ ὡς ἡμερολογίου· ὅταν ἐξαντλήθηκαν οἱ 28 σελ. τῆς ἀρχῆς, ὁ συντάχτης τοῦ κώδικα, τοὺς συνέχισε στὴ σελ. 37 (ὅπου θὰ εἶχε φτάσει τὸ Ἡμερολόγιο) καὶ μετέφερε τὴ συνέχεια τοῦ Ἡμερολ. στὴ σ. 75.

Στὴν κορυφὴ τῶν σελ. τοῦ Ἡμερολογίου σημειώνεται τὸ ἔτος καὶ ὁ μῆνας. Πλάγια ἀριστερὰ οἱ ἡμερομηνίες καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἀντίστοιχης ἡμέρας τῆς ἐβδομάδας· δεξιὰ οἱ μνεῖες τῶν γεγονότων, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν. Ὅλα γραμμένα μὲ μαῦρο μελάνι—ἐλάχιστες φορές μὲ κόκκινο, χωρὶς τοῦτο νὰ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία. Γραφὴ, σχετικὰ καλὴ, μικρογράμματος μὲ λίγες συντομογραφίες. Τόνοι καὶ στίξη σπάνια σημειώνονται. Ὄρθογραφικοὶ γενικὰ κανόνες δὲν τηροῦνται]*

*) Βλ. Πιν ΙΓ', φωτοτυπία τῆς σελ. 85. Κατὰ τὴν ἐκδοσὴ ἀποκατάστησα τὴν ὀρθογραφίαν διατηρώντας τὴ φωνητικὴν τοῦ κειμένου. Μόνο τὰ τελικὰ ν τῶν ἄρθρων, ὅπου—προφανῶς κατὰ λάθος—παραλείφθηκαν, ἀποκαθιστῶ. Τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ φθαρμένου κειμένου καὶ τὶς ἀναγκαῖες συμπληρώσεις σημειώνω ἐντὸς ὀρθογωνίων ἀγκυλῶν. Τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συντομογραφιῶν ἐντὸς παρενθέσεως. Στὸ περιθώριον τοῦ κειμένου σημειώνω τὴν ἀντίστοιχὴν σελίδα

1831 Φεβρουαρίου 10, ἐν χωρίῳ Κριτσά Καστέλλι Μεραμπέλλου¹. 29

Φλεβάρη

10 ἡμέρα γ². Ἐμίσεψα ἀπὸ τὴν Κριτσά δζ³ σύμβουλος τῆς ἐπαρχίας Μεραμπέλλου καὶ ἤρθα στὸ Νέον-χωριό⁴ καὶ ἔμεινα τὸ βράδι καὶ μοῦ ἐδόθησαν τὰ ἀποδεικτικά μου.

11. Ἐφυγα ἀπὸ τὸ Νεὸ-χωριό καὶ τὸ βράδι ἔμεινα στὸ χάνι Τραβάδι⁵.

12. Ἐφυγα ἀποκεῖ καὶ ἔφτασα στὸ Κάστρο Κάνδζα⁶.

13. Τὸ βράδι μὲ παρίσασαν στὴν Πόρτα⁷.

14. Ἐστείλα τὸ κοπέλι μου ἔξω μὲ τὸ μουλάρι τοῦ Νεραντζούλη Μιχελῆ, ἔπειτα εἰς τὴν ἕκτη ὥρα⁸ ἐκάθισα στὸ σουρά⁹.

15. Στὸ σουρά.

16. Στὸ σουρά.

17. Στὸ σουρά.

18. Στὸ σουρά.

19. Ἐστείλα καγὰτ¹⁰ ἀποδεικτικὸ τοῦ Πέτρο.

τοῦ κώδικα. Ἀπὸ τὶς ἡμέρες τῆς ἐβδομάδας σημειώνω μονάχα τὴν ἀντίστοιχη τῆς πρώτης τοῦ μηνός. Παραλείπω τὶς ἡμερομηνίες πού δὲν ἔχουν ἀντίστοιχη σημείωση. Τὰ ὑπομνήματα δημοσιεύονται ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸ κείμενο μὲ αὐξοῦντα ἀριθμὸ πού ἀλλάσσει καθε χρόνο.

¹) Καστέλλι=ἐπαρχία (πβλ. Σ τ α υ ρ. 164). Γιά τὸ Μεραμπέλλο βλ. Φ ι ο ρ ά κ ι, Τὸ φρούριο Μιραμπέλλου, ΕΕΚΣ, Β, 100-108.

²) Οἱ μέρες τῆς ἐβδομάδας σημειώνονται ἀπὸ τὸν Κοζ. μὲ τοὺς ἑπτὰ πρώτους ἑλληνικοὺς ἀριθμοὺς μὲ πρώτη τὴν Κυριακή. Ἐπομένως γ=Τρίτη.

³) Τὴν πρόθεση δ ι ἄ ὁ Κ. παντοῦ σχεδὸν τὴ γράφει σημειώνοντας ἀντὶ τοῦ ι ἕνα ζ. Θεώρησα σκόπιμο νὰ τὸ διατηρήσω.

⁴) Ἡ Κ α ι ν ο ὑ ρ γ ι ο Χ ω ρ ι ὄ. Ἐτσι ἐλέγετο μέχρι τοῦ 1869 ἡ σημερινὴ Νεάπολις (βλ. «Χριστιανικὴ Κρήτη» Α, 364, ὅπου ἀνακριβῶς σημειώνεται ὅτι ἡ Νεαπ. μόνον τὸ 1869 ἔγινε ἔδρα τῆς ἐπαρχίας. Ἡ φράση «μοῦ ἐδόθησαν τὰ ἀποδεικτικά μου» (ὁ διορισμός), δείχνει ὅτι ἦταν ἔδρα τῆς ἐπαρχίας καὶ τὸ 1831· πβλ. καὶ R a u l i n I, 153, Κ ρ ι τ ο β. 583).

⁵) Ν. τῶν Γουβῶν, 16 χμ. Α τοῦ Ἡρακλείου. Τὸ τοπωνύμιον καὶ σήμερον.

⁶) Σύμφωνα μὲ τὰ ἴσαμε σήμερον γνωστά, ἡ μετονομασία τῆς πόλεως σὲ Ἡ ρ ά κ λ ε ι ο ἔγινε τὸ 1832. Ὅπως ὁμως ἀποδείχτηκε στὴν ὑποσ. 40 τῆς εἰσαγωγῆς, αὐτὴ ἔγινε τὸ 1831 ἀπὸ τοὺς «νεωστὶ ἐλθόντας ἑλληνοεμπόρους». Οἱ σχετικὲς πληροφορίες τοῦ Σ τ α υ ρ ά κ ι (σ. 71 καὶ 170) εἶναι ἀντιφατικὲς, γιατί, ἐνῶ στὴ σ. 71 σημειώνει ὅτι ἡ μετονομασία ἔγινε «πρὸ 40 περίπου ἐτῶν», δηλ. τὸ 1850 (τὸ βιβλίον του ἐκδόθηκε τὸ 1890), στὴ σελ. 171 γράφει ὅτι ἔγινε τὸ 1832.

⁷) Τὸ Διοικητήριον. Τοῦτο ἦταν στὸ χῶρον τῆς Παλιᾶς Νομαρχίας, πού παλαιότερα ἀκουγόταν: τοῦ Πασᾶ ἢ πόρτα.

⁸) Ὁ Κοζ. σημειώνει τὶς ὥρες ἄ λ α τ ο ὑ ρ κ α.

⁹) Συμβούλιον.

¹⁰) Ἐγγραφο. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ διορισμὸ τοῦ Πέτρο, πρωτότοκου γιοῦ

20. Ἔλαβα γρο(όσα) 100 ἄλελεσάπι¹¹ διὰ τὸ μηναιὸ μου: Μιὰ λίρα γρ. 8[9], 20. Ἐνα ἀλιγὲ γρ. 15, 20 [τὸ ὄλον] 105. Ἐδωσα τοῦ Σητεία[ς]¹² 1, 20 [ἔμειναν] 103, 20. Ἐγύρισα τοῦ ἀρχιγραμματέω[ς] 4. Ἐμειναν 99, 20.

21. Στὸ χιουρά.

22. Ἀποκρὰ τὸ μεσημέρι μὲ ἐπῆρε ὁ σιδορ Νικολάκης Καλαρατάκης εἰς τῆς ἀξαδέλφης του [Μ]παριτοπούλας καὶ ἐγευτήκαμε. Τὸ βράδι ἐποκρέψαμε εἰς ἐνοὺς χριστιανοῦ σπίτι¹³ σι[ὸν] Ἁγιον Ματθαῖον κο[ν]-τὰ μ[ὲ] τὸ [.]ουραμάμας¹⁴

23. Βράδι μοῦ ἔδωσαν τὸ κλειδί τοῦ σπιτιοῦ· κιορὰ¹⁵ γρ. 9 τὸν κάθε μῆνα.

24. Ἐπήγαμε σιὸ κιορατζίδικο καὶ ἐξωμείναμε¹⁶.

25. Ἐστειλα τοῦ σου[μ]παχη¹⁷ τὸ γελέκι μὲ τὸ Νικολ(ιδ) Κατζούλη καὶ γράμμα.

26. Στὸ χιουρά.

27. Ἡρθε ὁ Πρινωίτης¹⁸ μὲ γράμματα.

28. Τὸ βράδι μᾶς ἐπῆρε ὁ Χ(ατζή)ζατρος¹⁹ σιὸ δεῖπνον.

Μαρτίο[ν] 1831

1 [ἡμέρα] α. Τῆς Τυρινῆς· μᾶς ἐπῆρε ὁ Χ[ατζή]-ζατρος κι ἐποτυρώσαμε²⁰ καὶ ἔστεισαν καὶ [μ]πάλο καὶ ἐγλεντίσαμε μετὰ τὸ δεῖπνον ἕως τὰς 7 ὥρας.

τοῦ Κοζ., ὡς γραμματικοῦ της Κριτσᾶς (βλ. παρακάτω σελ. 85 τοῦ κώδικα).

¹¹⁾ Ἐναντι λογαριασμοῦ. Ἡ τιμὴ τῆς λίρας εἰς γρόσια δὲν ἦταν παγία, ἀλλὰ ἐρρυθμιζόταν ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση, ὅπως θὰ φανεῖ παρακάτω.

¹²⁾ Ἐνν. συμβούλου. Αὐτὸς ἦταν ὁ Γιαννάκης Δάνδολος, ὅπως μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ Ν. Σταυρινίδης, ποῦ ἔχει δεῖ σχετικά τουρκικὰ ἔγγραφα διατηρούμενα ἀπὸ τὸν Πέτρο Στυλ. Δάνδολο.

¹³⁾ Ἡ διαστολὴ ἐξηγεῖται, ἂν ληφθῆι ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῶν Χριστιανῶν στὴν πόλη τοῦ Ἡρακλείου ἦταν περίπου χίλιες ψυχὲς ἀπέναντι 11.000 μουσουλμάνων! (βλ. P a s h l e y I, 202).

¹⁴⁾ Ἡ λ. πιθανὸν νὰ εἶχεν ὡς πρῶτον συνθετικὸν τὴ λ. σ ο υ ρ ᾶ. Δὲ μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω, τί σημαίνει.

¹⁵⁾ Γενικὰ ἡ λ. σημαίνει ἐνοίκιο, εἰδικώτερα ἀγώγιο· τὸ ἐνοικιασμένο σπίτι: κιορατζίδικο.

¹⁶⁾ Ρ. ξωμῆνω = διανυκτερεύω ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μου (οὐα. ἀξωμονή).

¹⁷⁾ Πρόκειται γιὰ τὸν ἀστυνομικὸν σταθμάρχην τῆς Κριτσᾶς.

¹⁸⁾ Κάτοικος τοῦ χ. Πρίνα τῆς περιοχῆς Κριτσᾶς.

¹⁹⁾ Χ α τ ζ ῆ Γ ι ω ρ γ ᾶ κ ι ς γ ι α τ ρ ὁ ς· ἀσκοῦσε καθήκοντα ἀστυιάτρου (Τ.Α.Η., κωδ. 36, σ. 213).

²⁰⁾ Ποτυρώνω=ἀποτρῶγω τὸ τυρὶ, ὅπως ποκριγιώνω=ἀποτρῶγω τὸ κρέας. Σήμερα καὶ γιὰ τὶς δυὸ ἀπόκριες—τὴν Κράτινη καὶ τὴν Τυρινὴ—ἀκούεται

3. Βράδι ἦρθε ὁ Ἡλίας²¹ καὶ ἐβάστα μου γράμμα ἀπὸ τὸν Ταλικ-
[μ]πέη²².

4. Ἐπιάσαν μπαϊράμι. Ἦρθε ἡ Ζαχαρένια²³ καὶ ὁ Γεῶργος, ἀνι-
ψὸς μου.

5. Μᾶς ἔδωσαν τὸ πουγιουρτι²⁴ τῶν Ἐκκλησιῶν
1831.

Μαρτίου 6. Ἐβουλώσανε τὸ μαγατζὲ τοῦ Χαβάζα. Καὶ ἐμοιράστη-
καν καὶ τῶν Ἐπαρχιῶν τὰ πουγιουρτιὰ.

7. Ἐστειλα τὸ γράμμα μου στὴν Ἐπαρχία στὸ χέρι²⁵ τοῦ σιῶρ
Γιαννιὸ Τζιχλάκη μὲ τὸ Νικολὴ Ταβράδο, ἀλετρουβάρη. Τὴν αὐτὴν βρα-
διὰ ἔγινε νάρκι²⁶ τὸ λάδι 68 π(α)ρ(άδες) τὴν ὀκά.

8. Ἐστειλα τὰ πουγιουρτιὰ ἔξω μὲ τὸν Πρατικὸ νεοφερμένο.

9. Ἐπαρισιάσανε οἱ Ἀνωγειανοὶ ἓνα παιδί 10 χρονῶ θ[η]λ[υ-
κ]ό²⁷, ὅτι τὸ ἐκαταπάτησε²⁸ ἓνας Ἀνωγειανὸς καὶ ἐποφάσισε τὸ Συμ-
βούλιο νὰ ραβδιστεῖ 50 ξυλιές²⁹, ἔπειτα νὰ δουλεύει στὸ Λιμάνι³⁰ 4 χρό-
νους καὶ τελειώνοντας 4 χρόνους νὰ γίνεται δευτέρα ἐξέτασις.

10. Ἐνταμώσαμεν μὲ τὸν Σπειζώτη. Ἐδωσα καὶ τὸ γράμμα νὰ
πάει στοῦ Βασιλάκη.

13. Μὲ τὸ νὰ πεῖ ἓνας Τοῦρκο[ς] ψόματα στὸ χιουρὰ τοῦ δώσανε
50 ραβδιές.

14. Ἐμίσηψε ὁ Ἡλίας δὲ τὴν Κριτσά.

17. Ἐστειλα τοῦ Ταλικ-μπέη μὲ τὸ Νικολὴ Ταβράδο, πελήπαχη³¹,

παντοῦ σχεδὸν τὸ ἴδιο ρῆμα : ποκριγιώνω.

²¹) Ἡλίας Μιαούλης, σύζυγος τῆς Ἀνεζίνας, θυγατέρας τοῦ Κοζ. (Τ.Α.Η
253α, 8).

²²) Στὸ Τ.Α.Η. (κωδ. 135, σ. 161) ἀναφέρεται ἓνας Τ α λ ι π - β έ η ς, ὡς
ὑπαρχηγὸς τοῦ Μουσταφᾶ-Πασᾶ. Ἴσως πρόκειται γι' αὐτὸν (πβλ. ἀμέσως παρα-
κάτω ὑπομν. 31).

²³) Θυγατέρα τοῦ Κοζ. (Τ.Α.Η. 253α, 5).

²⁴) Δ ι α τ α γ ή. Πρόκειται ἴσως γιὰ τὸ μπουγιουρτι, πὺ ἐπέτρεπε
στοὺς Χριστιανοὺς τῆς Κρήτης «νὰ ἀνακαινίζον παλαιούς καὶ ν' ἀνεγείρουν ἐκ
θεμελίων χριστιανικοὺς ναοὺς, δπως καὶ δπου θέλουν» (βλ. δημοσίευμα τῆς «Βακάϊ
Γκιριτ» στοῦ Μ ο υ ρ έ λ. Γ, 1290).

²⁵) Στὴ διεύθυνση.

²⁶) Διατίμηση.

²⁷) Φθορὰ τοῦ κώδικα.

²⁸) Ἐβίασε.

²⁹) Ἡ Αἰγυπτιακὴ Διοίκηση σὲ ἀνακοίνωσή της τῆς 11.8.1833, πὺ δημο-
σιεύτηκε στὴ «Βακάϊ Γκιριτ» (ἀρ. φ. 105) δηλώνει : «Εἰς κάθε ἐγκλημα τὰ Συμ-
βούλια ἀποδίδουν μίαν ἀνάλογον σωματικὴν ποινὴν, ὅχι ὁμως χρηματικὴν
ζημίαν, ἣτις ἔπαυσε διόλου» (βλ. Μ ο υ ρ. Γ, 1290).

³⁰) Γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ Λιμανιοῦ τοῦ Κάστρου βλ. Σ τ α υ ρ. 157 καὶ
Σ τ. Ξ α ν θ ο υ δ ί δ ο υ, Χάνδαξ-Ἡράκλειον σ. 126.

και ένα καλαθάκι. Τὴν αὐτὴν ἡμέρα ἦρθε ὁ Ταλίκ-μπέης στὸ Κάστρο.

18. Ἦρθανε οἱ Κριτωῖτες. Καὶ ἐκηρύχθη ἡ μονέδα νὰ κατεβεῖ.

19. Ἔστειλα, μὲ τὸ[ν] Ποθογαμπρό, τοῦ Πέτρο ἕνα καπουλοδέτη⁸² καὶ ἀχιρμά⁸³ καπνὸ ὀκ. 1/2. Τοῦ Ἡλία ὀκ. 1/2. Τὴν αὐτὴν ἡμέρα ἐλογαριάστη ὁ Χαβάζας στὸ Συμβούλιο καὶ εὐρέθη ἀνοιχτὸς πουργιὰ 484 καὶ κουσοῦρι⁸⁴. Καὶ ἐκηρύχθη νὰ γενεῖ ταχρίρι⁸⁵. Ἐκα[τέ]βηκε καὶ ἡ μονέδα.

22. Βράδι ἐθεωρήθη ὁ λογαριασμὸς τοῦ Χαβάζα καὶ ἔμειναν νὰ χρωστεῖ στὸ Ἐμίρι⁸⁶ πουργιὰ 485 καὶ εὐθὺς τὴν ἴδια ὥρα ἐπῆγε τὸ Συμβούλιον καὶ ἐβούλωσε τοὺς μαγατζέδες του καὶ τὰ σεντούκια του.

24. Ἦκλεψε ἕνας χωρικός ἕνα φέσι τοῦ πεζάζη καὶ ἐρραβδίστη 50. Ἔδωσάν μας καὶ μιὰ γαζέτα⁸⁷.

25. Μᾶς ἔδωσαν καὶ ἕτερη γαζέτα.

28. Ἔστειλα στὴν Κριτσά 2 γαζέτες καὶ τὸ ἀντερι⁸⁸ τοῦ Πέτρο μὲ τὸν Γεώργη Διαλινᾶ, κριτσώτη. Ἐμίσησα ἀπὸ τὸ σπίτι τὸ πρῶτο. Βράδι τοῦ Σαββάτου ἐπῆγα [σ]τζῆ Χατζηγιαννοπούλας τὸ σπίτι μὲ τὸ[ν] κира.

29. Μὲ τὸ νὰ κτυπήσει ἕνας Τοῦρκος μιᾶς Τούρκας ἐρραβδίστη 80.⁸⁹

30. Ἐπῆγαμε στὸ ἀμπάρι⁹⁰ καὶ ἐξανοίξαμε⁹¹ τὴ⁹² καὶ τὸ

⁸¹) Κατ' ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸν ὁμώνυμό του ἀλετρουβάρη. Μπελήμπαχη₅ = πρόκριτος. Ἡ ἐπισημότης τοῦ κομιστῆ τῆς ἐπιστολῆς ὑποδηλώνει καὶ τὴν ἐπισημότητα τοῦ παραλήπτη. Ὁ Ταλίκ-μπέης, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματούχους τοῦ Μουσταφᾶ (βλ. π. ὑπόμνημα 22), ἦταν ἰσως διοικητὴς στὴν Ἐπαρχία τοῦ Κοζύρη.

⁸²) Πέτσινο λουρί, πού κρατᾶ τὸ σαμάρι ἐξαρτημένο ἀπὸ τὴν οὐρά. Παρόμοιο, ἀλλὰ πιὸ πλατύ, εἶναι καὶ ἡ ἀ μ π ι σ θ ι ᾶ (ὀπισθία;), ἐξαρτημένη ἀπὸ τοὺς μηρούς. Καὶ τὰ δυὸ μαζὶ λέγονται π ι σ ω κ α π λ ὀ δ ε τ α.

⁸³) Λαθραῖο.

⁸⁴) Ὑπόλοιπο.

⁸⁵) Ἐκθεση πραγματογνωμοσύνης. Σήμερα ἀκούεται: τ α κ ρ ῖ δ ι.

⁸⁶) Δημόσιον.

⁸⁷) Πρόκειται γιὰ τὴν ἐφημερίδα τῆς Αἰγυπτιακῆς Κατοχῆς «Βακάϊ-Γκιρίτ» (βλ. Εἰσαγωγή, ὑπόσημ. 37).

⁸⁸) Εἶδος μακροῦ χιτώνα, ἄλλοτε γενικῆς χρήσεως. Τώρα χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς.

⁸⁹) Χαρακτηριστικὴ ἀνακολουθία τῆς «φωτισμένης» δεσποτείας.

⁹⁰) Δημόσια ἀποθήκη. Τέτοια ὑπῆρχεν ἐπὶ Τουρκοκρατίας στὴ σημερινὴ Πλατεῖα Βενιζέλου πού καὶ σήμερα ἀκόμα ἀκούεται Ἀ μ π ᾶ ρ - Ἀ λ τ ῖ. Ἐπὶ Ἐνετοκρατίας ἐλέγετο Φ ο ὄ ν τ ι κ ο ς (Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, Χάνδαξ-Ἡράκλειον, 52).

⁹¹) Ἐπιθεωρήσαμε.

⁹²) Μιὰ λ. δυσανάγνωστη. Μοιάζει μὲ τὴ λ. φακή, πού ἦταν ἡ συνηθέστερη τροφή τοῦ Τούρκου στρατιώτη.

παξιμάδι. Ἐδώκασι μας ταῖνι⁴³ σιτάρι μουζ[ούρια]⁴⁴ δύο.

[Ἐπιλί]ου

1 [ἡμ.] δ. Ἐκρότησαν τὰ κανόνια τοῦ Κάστρου οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ Μισίριο διὰ δοκιμὴν⁴⁵.

[Ἰουλίου]⁴⁶

10 [ἡμ.] στ' ⁴⁷. Ἐλαβα ἀπὸ τὸν Ἡλία διὰ μαξούλι⁴⁸ μου λάδι δ-κάδων 50 φι⁴⁹ 60 [=] γρο(όσα) 73, 20⁵⁰. Ἐστειλέ μου μὲ τὸν ἴδιον δ Γιωργάκης μου⁵¹ γρ. 14, 20 δζὰ νὰ τοῦ βγάλω τὸ χαράτζι⁵² του. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐκρεμάσανε τὸν Ἀνωγεινὸ, ὅπου ἐσκότωσε ἓνα ἀρναού-τη στὴ Ρογδιά⁵³.

12. Ἐδωσα τοῦ κερα-Χρουσάκι⁵⁴ διὰ κισὰ τῶν σπιτιῶν γρ. 5, 20, δύο τουλτιέδες⁵⁵. Τὴν αὐτὴν ἡμέρα ἐμισέψαμε σιὰς 8 ὥρας τῆς ἡμέ-

31

⁴³) Σιτηρέσιο στρατιωτῶν καὶ ὑπαλλήλων.

⁴⁴) Μέτρο δημητριακῶν, ἐλαιοκάρπου καὶ ἀμυγδάλων. Ἐπίσης καὶ ἀγρο-τικῆς ἐκτάσεως (βλ. «Χριστιανικὴ Κρήτη», Α, 340).

⁴⁵) Ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς ἀφαίρεσε τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ κανόνια, πού εἶχαν τοποθετήσει οἱ Τοῦρκοι στὸ Μεγάλον Κάστρο. Φυσικὰ ἐδιάλεξε τὰ καλύτερα (βλ. R a u l i n 65 καὶ 143, Σ τ α υ ρ. 157, σημ. 1). Προκειμένου, λοιπόν, νὰ γίνῃ ἡ ἐπιλογή, ἡ δοκιμὴ ἦταν ἐπιβεβλημένη — καὶ γι' αὐτὴν ἀκριβῶς κάνει λόγο ὁ Κοζύρης (πβλ. καὶ Κ ρ ι τ ο β ο υ λ. 57ς).

⁴⁶) Ἀνάμεσα σις σελίδες 30 καὶ 31 λείπει ἓνα φύλλο. Ἀπὸ τὴ συνέχεια συμπεραίνεται ὁ μῆνας Ἰούλιος.

⁴⁷) Σημειῶνω τὴν ἡμέρα τῆς ἐβδομάδας (στ=Παρασκευή), ἐπειδὴ δὲν ἐση-μειώθηκε ἡ ἀντίστοιχη τῆς 1 τοῦ μηνός.

⁴⁸) Εἰσόδημα. Ὁ Κοζ., φαίνεται, εἶχεν ἐπιστάτη τῆς περιουσίας του στὴν Κριτσά, τὸ γαμπρὸ τοῦ Ἡλία.

⁴⁹) Τιμὴ, ἀντίτιμον, πρὸς . . .

⁵⁰) Τὸ γρόσι ἀντιστοιχεῖ κανονικὰ πρὸς 40 παράδες. Ἡ τιμὴ ὅμως αὐτὴ δὲν ἦταν παγία.

⁵¹) Δευτερότοκος γιὸς τοῦ Κοζ. (T.A.H. 253α, 5).

⁵²) Τὸ χαράτζι τῶν Χριστιανῶν τῆς Κρήτης ἐπὶ Αἰγυπτιακῆς Κατοχῆς, σύμ-φωνα μὲ τις ἐπίσημες ἀνακοινώσεις τῆς (βλ. «Βακάϊ-Γκιρίτ», ἀρ. φ. 104, ὁ.π.), εἶχεν ἐλαττωθεῖ στὸ ποσὸ τῶν 4-8 γροσίων. Τοῦτο ὅμως ἔρχεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὴν πραγματικότητα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ σημείωση τοῦ Κοζ.

⁵³) Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ φόνου Ἀλβανοῦ ἀπὸ Κρητικὸ ἀναφέρεται ἐδῶ ὡς γνωστό, γιὰτὶ ἀσφαλῶς ἔχει ἀναγραφῆ στὸ φύλλο τοῦ Ἡμερολογίου πού λεί-πει. Τὸ σῶμα τῶν Ἀλβανῶν ἐπέβαλλε τὴν τάξην στὴν ὑπαιθρο, χωρὶς νὰ παρα-λείπει νὰ κάνει ἀταξίες εἰς βάρος τῆς τιμῆς τῶν γυναικῶν (βλ. P a s h l e y XXXI).

⁵⁴) Ἡ νέα σπιτονοικοκερὰ τοῦ Κοζ. Ἡ χρῆσις τοῦ οὐδ. ἄρθρου ἐπὶ θηλυ-κῶν ὀνομάτων ἰσχύει καὶ σήμερον: πβλ. τὸ κερά-Ρηνάκι.

⁵⁵) Ἡ τιμὴ ἐπομένως τοῦ τουλτιέ (ἢ ζουλιέ) ἦταν περίπου 2 γρό-σα καὶ 30 παράδες.

ρας ὁ σύμβουλοι, ἐγώ, ὁ Πουρεξάκης, ὁ γερλι-κιαγιασής⁵⁶, ὁ Σελήμ-ἀγάς⁵⁷, ὁ Πραήμ-ἐφέντης⁵⁸, καὶ ἐπήγαμε στήν Ἐ[μ]παρο καὶ ἐξανοίξαμε τὰ σύνορα, ὅπου χωρίζει⁵⁹ τὸ Λασίθι, καὶ τὴν Τετράδη ἤρθαμε στὸ Κάστρο στὰ[ς] 10 ὥρας τῆς ἡμέρας εἰς τὰς 15 τοῦ τρέχοντος.

18. Ἐλαβε ὁ Ἡλίας ἀπὸ τὸν Γαλίκ-μπεη γρ. 450[=]50 ἐννιαρία, διὰ τὰ τὰ πραγματεύγει⁶⁰ μαλμουζαράρι⁶¹.

19. Ἐστειλα μὲ τὸ[ν] Ποθομιχελή τοῦ σούπαχη καπνὸ ὀκ. 2 [καὶ] 10 κόλες χαρτί.

20. Ἐμίσεψεν ὁ Ἡλίας μὲ τὸν Ἐλούτη. Ἐστειλα τοῦ Κατῆ⁶² τὸ[ν] ταπάκο μὲ χάπια.

21. Ἐπήγαμε ὄξω στὸ Τὸπ-Ἀλτι⁶³ μὲ τὸ Σητεία-βεκιλή⁶⁴.

32 23. Κοίτουμουν⁶⁵.

24. Ἐπήγα στὸ χιουρά.

25. Ἐπήγα. Καὶ ἐμίσεψε ὁ Λιανάκης, ὁ γαμπρός μου⁶⁶, καὶ ἤστειλα τοῦ καδῆ 2 ζευγάρια παπούτσια καὶ γράμμα τοῦ Πα(πᾶ)-Βαρκάρη νὰ ἔλθει.

26. Ἦρθε ὁ Οἰκονόμος Μελχισεδέκ⁶⁷ στὸ Σιναΐτικο πρωτὶ καὶ ἐλει-

⁵⁶) Τοπικὸς ἀντιπρόσωπος, δηλ. ὁ Σύμβουλος τοῦ Μεγάλου Κάστρου.

⁵⁷) Σύμβουλος τῶν Μουσουλμάνων Πεδιάδος (Τ.Α.Η. κωδ. 139, σελ. 37).

⁵⁸) Σὲ ἔγγραφα τοῦ Τ.Α.Η. (κωδ. 135 τοῦ 1831, σελ. 174 καὶ κωδ. 169 τοῦ 1832, σελ. 67) ἀναφέρεται ὡς ἐπόπτης τῶν μαχλοσυλίων, δηλαδή τῶν ἀδεσπότην χριστιανικῶν κτημάτων (30 χιλιάδες Χριστιανοὶ εἶχαν ἐγκαταλείψει τὴν Κρήτη κατὰ τὴν Ἐπανάσταση P a s h l e y XXIII). Ὅπως φαίνεται ἀπὸ μιὰ ἀγωγή Χριστιανῶν ἐναντίον του (Τ.Α.Η., 139, τοῦ 1832, σελ. 13) καταβασάνιζε τοὺς τελευταίους, ἐμπλέκοντάς τους σὲ ἀτελείωτες δυσκολίες, προκειμένου νὰ πάρουν πίσω τὴν περιουσία τους. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἰμπραήμ-Ἐφέντη, γνωστοὶ στὸ Ἡράκλειο ὡς Ἀφεντακάκηδες, ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Κρήτη τὸ 1923.

⁵⁹) Τὸ ρ. ἀμετάβατο (=χωρίζεται) μὲ ὑποκμ. τὸ Λασίθι. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια τὸ χωρίζω λέγεται καὶ σήμερο στήν Κρήτη.

⁶⁰) Ἐμπορεύεται.

⁶¹) Χάσει-κερδίσει. Πρόκειται δηλαδή «περὶ ἀτόκου δανείου πρὸς ἐμπορίαν»

⁶²) Ἐν. τῆς Νεαπόλεως.

⁶³) Περιοχὴ τοῦ Μεγάλου Κάστρου, ποὺ καθορίστηκε τὸ 1673 μὲ ἀκτίνα τὸ βεληνεκὲς τῶν τηλεβόλων τοῦ Φρουρίου, γιὰ νὰ δοθεῖ ὡς ἔπαθλο στὸν πορθητὴ τοῦ Χάνδακος Κιοπρουλήν (Τ.Α.Η., κωδ. 4, σελ. 256). Ἡ λ. Τὸπ-ἀλτι = ὁ ὑπὸ τὴν βολὴν τοῦ τηλεβόλου χῶρος.

⁶⁴) Τὸ Σύμβουλο Σητείας (βλ. γι' αὐτὸν παραπάνω ὑπομν. 12). Στὸ σημεῖο αὐτὸ λείπει μιὰ ὀριζόντια λουρίδα πλ. δύο δακτύλων ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ φ. 31.

⁶⁵) Κοίτομαι=εἶμαι στὸ κρεβάτι.

⁶⁶) Ὁ Μιχελιὸς Λιανάκης εἶχε πάρει τὴ θυγατέρα τοῦ Κοζ. Ἐργινούσα (Τ.Α.Η. 253α, 8).

⁶⁷) Οἰκονόμος τοῦ Σιναΐτικοῦ μετοχίου τοῦ Ἁγίου Ματθαίου (Τ.Α.Η. 113

τούργησε καὶ ὁ Ἅγιος Κρήτης⁶⁸ ὁμοῦ μὲ τὸν Ἀρκαδίας⁶⁹ καὶ Ἱερᾶς⁷⁰. Ἐκοίτουμουν, δὲν ἐπῆγα στὸ χιουρά. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν μοῦ ἔδωσεν ὁ Τιστὰρ-ἀγάς⁷¹ 12 γρ. νὰ τὰ στείλω τοῦ Σκουληκαρομιχάλη. Καὶ ἤγραψα τοῦ Πέτρο νὰ (νὸ)⁷² δώσει τοῦ Σκουληκαρομιχάλη γρ. 12, τοῦ Γεωργάκη μου γρ. 6, 6. Ἦθελε νὰ μοῦ δίνει ὁ Πέτρος γρ. 16, 3. Μένουν νὰ χρεωσιῶ τοῦ Πέτρο γρ. 2, 3. (Ἐδωτά του τα)⁷³.

τοῦ 1835, 58). Στὸ ἀνέκδοτο σημειωματάριο τοῦ Στεφάνου Νικολαΐδου (Χειρόγραφα Β. Μ. Η. ἀρ. 23, σ. 4) σημειώνονται τὰ ἑξῆς: «1838 Ἰουνίου 3. Ἀπέθανε ὁ περίφημος Μελχισεδέκ, Σιναΐτης Οἰκονόμος τοῦ Ἀγ. Ματθαίου καὶ τὸν διεδέχθη ὁ Ἰλαρίων, ὁ ἐπομένως Ἱερᾶς, νῦν δὲ Ρεθύμνης καὶ Ἀύλοποιάμου Ἐπίσκοπος». Ἀναφέρεται καὶ παλαιότερος Μελχισεδέκ Σιναΐτης (βλ. Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία Γ, 862).

⁶⁸⁾ Ὁ Μελέτιος Νικολετάκης. Ὁ Στ. Νικολαΐδης (ὅ.π. σ. 3) σημειώνει: «1831 Ἰανουαρίου 28. Ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Κρήτης ὁ Μελέτιος. Τὸ ἴδιον ἔτος ἐχειροτονήθη παρ' αὐτοῦ εἰς Κων/πολιν ὁ Νικόδημος Πρεβελιώτης Ἐπίσκοπος Λάμπης καὶ ἀπεισάλῃ ἐδῶ. Πρὸ αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸν μῆνα Ἰούνιον ἦλθεν ἐδῶ ὁ Μελέτιος καὶ ἐλευθεροκοινώνησε τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς κατὰ τὴν ἐπιούσαν ἔκαμε τὴν πρώτην του λειτουργίαν». Πβλ. καὶ παρακ. σ. 5: «1839 Ἰουλίου 20, ἡμέρα Πέμπτη καὶ ὥρα 6-8 τῆς ἡμέρας ἀπέθανεν ἀπὸ λύπην ὁ ἀειμνηστος Κρήτης Μελέτιος ζήσας χρον. 38 καὶ μητροπολίτης 8 χειροτονηθεὶς τὸ 1801 κατ' Ἰούλιον». Πβλ. Τωμαδάκη, ΕΕΚΣ, Γ, 129 καὶ Κριαρᾶ, «Ἑλληνικά», Η 118.

⁶⁹⁾ Τὸν Μάξιμον πβλ. Τωμαδάκη ὅ.π. σ. 137. Ἀπέθανε στίς 20-10-1844, καθὼς σημειώνεται στὴ σελίδα 233 τούτου τοῦ κώδικα.

⁷⁰⁾ Ἀπὸ τὰ ἴσαμε τώρα γνωστὰ ἡ Ἐπισκοπὴ Ἱερᾶς, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀρτεμίου Παρδάλη τὸ 1821, ἐχίρευσε μέχρι τοῦ 1832. Τότε, μὲ εἰσήγηση τοῦ Μητροπολίτη Μελετίου, ἐνώθησαν οἱ Ἐπισκοπὲς Ἱερᾶς καὶ Σητείας καὶ ἐγένεν Ἐπίσκοπος Ἱεροσητείας ὁ Γεράσιμος (βλ. Τωμαδάκη, ὅ.π. 149-150). Ἡ μνεία ἐπομένως Ἐπισκόπου Ἱερᾶς τὸ 1831 εἶναι ἀξιωσημειώτη. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ φράση «μὲ ΤΟΝ Ἀρκαδίας καὶ Ἱερᾶς» νὰ ἀναφέρεται εἰς ἓνα μόνον ἐπίσκοπο, τὸν Ἀρκαδίας Μάξιμον, ὁ ὁποῖος πιθανὸν νὰ ἐχρημάτισε καὶ τοποτηρητὴς Ἱερᾶς.

⁷¹⁾ Φρούραρχος. Ἐδῶ ὅμως δὲν πρόκειται γιὰ τὸν πραγματικὸ Φρούραρχο τοῦ Κάστρου τὴν ἐποχὴ πού γράφεται τὸ Ἡμερολ. Φρούραρχος τοῦ Κάστρου ἦταν ὁ Σελῆμ-Ἀγάς (βλ. Τ.Α.Η., 135, σελ. 96) πρόκειται γιὰ τὸν πρῶτον Ντιζτάρ Ἀγά Ἰσμαήλ Χακὴ Βέη, πού, ἔχοντας κληρονομικὸ τὸ ἀξίωμα, διατήρησε καὶ μετὰ τὴν ἔκπτωσή του τὸν τίτλο. Αὐτὸς εἶχε κτήματα στὴν Κριτσά. Στὸν κώδικα ἀφιερωτηρίων (1778) τοῦ Τ.Α.Η. σελ. 15, ὁ παπποῦς τοῦ Ἰσμαήλ-Χακὴ-βέη (Ντιζτάρ-Ἰσμαήλ κι αὐτὸς) σ' ἓνα ἀφιερωτήριό του ἀναφέρει ὡς πλησιαστὴ τῶν κτημάτων του τὸν Παπὰ-Κωνσταντὴ Κοζύρη, πάππο τοῦ συντάχτη τοῦ Ἡμερολογίου. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ συναλλαγὴ πού ἀναγράφεται στὸ Ἡμερολόγιο. Στὴν οἰκογένεια αὐτῆ τῶν Ντιζτάρηδων ἀνήκε τὸ ὑπάρχον καὶ σήμερα στὸ Ἡράκλειο Ντιζτάρ-Χαμάμι.

⁷²⁾ Λάθος διπλογραφίας τοῦ «νά»;

⁷³⁾ Ἡ φράση τῆς παρενθέσεως ἔχει γραφτεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κοζ. μὲ διαφορετικὸ μελάνι.

28. *Ἐστειλα τὸν καπειτάνιο ἔξω νὰ πάγει νὰ γράψει τζελάδες⁷⁴.

31. *Ἐλαβα δάνειον ἀπὸ τὸν Ζαχαράκη Μιλαθιώτη⁷⁵ γρ. ἑκατὸ (100). *Ἐδωσά του τεμεσοῦμι⁷⁶ μὲ τὴ βούλα μου. *Ἐπῆγα στοῦ Σαπανάκη τὸ σπίτι κρέας [παράδων] 63, π[ά]μνιες, κολοκύθια [παράδων] 20=83.

Αὐγούστου

1 [ἡμέρα] ζ. Μηνολια⁷⁷. Συγκεραστ[ό].

2. Συγκεραστό.

3. Συγκεραστό.

4. *Ἐδωσα τοῦ Χρυσάκι ἓνα ἔννιαρι, γρ. 9, διὰ κιρὰ τοῦ σπιτιοῦ. *Ἐστ[ειλ]α τοῦ σουπάχη στή[ν] Κριτσά γράμμα καὶ δυὸ γαζέτες καὶ τοῦ Πέτρο γράμμα καὶ τοῦ *Ἡλία καπνὸ δρ(άμια) 100 μὲ τὸν Μιχάλη Κοκκίνη, τζῆ Τρα[ν]τόκαλης⁷⁸ τὸν υἱόν. Τὸ μηνολόϊ ἀπομεσῆ(μερο) κι' ὕστερα καυστερό.

5. Καυσερό⁷⁹.

⁷⁴) Τὴ σημασία τῆς λ. δὲν μπόρεσα νὰ ἔξακριβώσω.

⁷⁵) Κάτοικο τοῦ χ. Μίλατος Μεραμβέλλου.

⁷⁶) Χρεωστικὸν ὁμολογόν: πβλ. «Ἑλληνικά» Γ, 74.

⁷⁷) *Ἡ λ. εἶναι γραμμένη προφανῶς λαθεμένα, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ μηνολόϊα. *Ἡ σύμπτωσή της μὲ τὶς πρῶτες 6 μέρες τοῦ Αὐγούστου καὶ ἡ συνοδεία της ἀπὸ τὰ ἐπίθετα συγκεραστός (ὠραία δημοτικὴ ἀπόδοση τοῦ εὐκρατος) καὶ καυτερός ὑποδήλωνε ὅτι ἡ λ. μηνολόϊ ἐπρεπε νὰ σημαίνει μερομήνι. Παρακάλεσα τὸ συντάχτη τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Μ. Μανούσα κα νὰ ἐρευνήσῃ τὰ δελτία τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, μήπως ὑπάρχει ἀποθησαυρισμένη ἡ λ. μὲ τὴν ἔνν. μερομήνια, καὶ αὐτὸς μοῦ ἔδωσε τὶς παρακάτω πληροφορίες: «Ἡ λ. μηνολόγια, σὰν συνώνυμη τῆς λ. μερομήνια μαρτυρεῖται στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας ἀπὸ τὴν Πάρο, τὴ Θήρα, τὴ Σέριφο, τὴν Κάρπαθο καὶ τὴ Ρόδο. Στὴν Κάρπαθο μάλιστα ἀπαντᾷ καὶ τὸ ρ. μηνολογιάζω, πὺν σημαίνει: κάνω πρόγνωση τοῦ καιροῦ ἀπὸ τὰ μηνολόγια. Τὴ λ. δὲν τὴ βρῆκα μαρτυρημένη ἀπὸ τὴν Κρήτη...». Ὁ ἴδιος μοῦ ἔστειλε καὶ ἓνα δελτίο ἀπὸ ἐκδεδωμένο γλωσσάριο τῆς Πάρου τοῦ Ἰ. Πρωτοδίκου (Ἰδιωτικὰ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν Σμύρνη 1866, σ. 41), μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνεται ἡ παραπάνω σημασία τῆς λ. μηνολόϊ. Τὸν πρόθυμο συνάδελφο εὐχαριστῶ θερμὰ κι ἀπὸ δῶ.

⁷⁸) *Ἡ οἰκογεν. Τραντάδων ὑπάρχει ἀκόμα στὴν Κριτσά. Γιαυτὸ συνεπλήρωσα τὴ λ. μὲ τὸ ν, πού, ὅπως συνήθως, ὁ Κοζ. τὸ παράλειψε πρὸ τοῦ τ. Τὸ ὄνομα Καλή (=Καλλιόπη), ὡς β' συνθετ. ἀκούεται καὶ σήμερα π.χ. Δρακόκαλη (=Καλή Δρακάκη), Μαυρόκαλη (=Καλή Μαυράκη).

⁷⁹) Ἡ διτυπία καυσερό - καυστερό σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ἀπίθανο φωνητικὰ σύμπλεγμα φσι ὑποδηλώνει κακὴ γραφὴ τοῦ ἐπιθ. ἀπὸ τὸν Κοζ. Σωστὸ φωνητικὰ θὰ ἦταν καφτερό ἢ καψερό (ὅπως σχεδὸν γράφεται στὴν ἡμερομ. 5). Στὴ δεύτερη περίπτωση, ἀπὸ τὸ οὐσ. κάψα (=ὑπερβολικὴ ζέστη). Σημειωτέον

(6). . . . ὅς. Ἔστειλα τοῦ Ἀργ-ἐφέντη 100 καρφιά μὲ τὸ Τουρκαλή. . . .⁸⁰.

Ἰουλιανὸν 1831

1 ἡμέρα ε. Ἔδωσα τοῦ δα(σκάλου)⁸¹ Νικολῆ Ταβράδο 2 τόπια πουκασὶ κόκκινα⁸² καὶ ἓνα πράιζο⁸³ πουκασὶ πλάβο καὶ ἓνα τόπι γαϊτάνι μενεβίσικο καὶ ἓνα δράμι πρισίμι⁸⁴, σὲ μιὰν πετζέτα τυλιμένα, νὰ τὰ πάγει στὴ[ν] Κριτσά, στὸ σπίτι μου καὶ γράμματα καὶ ἓνα τορπὰ⁸⁵ σακκένιο⁸⁶.

3. Ἦρθε εἰδήσις ὅτι ἐφόνευσαν στὴν Ἑλλάδα τὸν Καποδίστρια Κυβερνήτην.

5. Μοῦ ἐπαράστησε ὁ Βασιλάκης διὲ ἔλαβε ἀπὸ τὸ σπίτι μου ὁ ἀδελφός του ὁ Γεώργιος γρ. 390, 36, διὰ νὰ μοῦ φέρει ἓνα μουλάρι ἀπὸ τὰ νησιά.

10. Εὐρέθη ἓνα παιδί στὸ σωκάκι τοῦ Ἀγίου Ματθαίου στὰς ἑπτὰ ὥρας τῆς νυκτὸς καὶ τὸ ὀνομάσανε Βατίλειο.

11. Ἐδιαβάστηκε τὸ ἐμίρι⁸⁷ τοῦ Ἀντιβασιλέως διὰ νὰ μὴ βαστοῦνε ἄρματα οἱ Τοῦρκοι οἱ Κρητικοὶ καὶ νὰ παίρνουνε τεσκερὲ⁸⁸ καθὼς

ὅμως ὅτι τὸ ἐπίθ. κα ψ ε ρ ὅ ς στὴν ἀνατολ. Κρήτη ἔχει τὴν σημασία τοῦ : κακομοίρης, ἄτυχος.

⁸⁰) Τὸ φύλλο σκισμένο (βλ. π. ὑπομν. 65). Ἀνάμεσα στὶς σελ. 32-33 λείπει ἓνα φύλλο. Ἡ ἐπόμενη σελ. 33 εἶναι λευκὴ· μόνο ἓνα σταυρὸ ἔχει στὴν κορφή καὶ ἀπὸ κάτω τὴ σημείωση : 1831 Ἰουλιανὸν 1. Ἡ σελ. 34 περιέχει ἀχρονολόγητους λογαριασμούς.

⁸¹) Ὁ Νικολῆς Ταβράδος παραπάνω (βλ. ὑπόμν. 32) σημειώθηκε ὡς πηλίπαχης (=πρόκριτος). Ἐδῶ ὡς δάσκαλος. Ἡ ἐναλλαγὴ τῶν δυὸ ἐπιθέτων γιὰ τὸ ἴδιο οὐσιαστικὸ ὑποδηλώνει στενὴ σημασιολογικὴ συγγένεια μεταξὺ τους. Πραγματικὰ ἡ λ. δάσκαλος στὴν Κρήτη εἶχε ἐπὶ Τουρκοκρατίας τὴ σημασία τοῦ : ἐγγράμματος, ψάλτης καὶ, κατὰ συνεκδοχὴν, σεβαστός, πρόκριτος (πβλ. «Χριστιανικὴ Κρήτη» Α, 323).

⁸²) Τὸ ἐπίθετο κόκκινα «καθ' ὑπαλλαγὴν» στὸ τόπια ἀντὶ στὸ πουκασὶ.

⁸³) Μπράτσο=πῆχυς.

⁸⁴) Ἡ γνωστὴ καὶ σήμερα χρυσοκλωστὴ μὲ τὸ ὄνομα : μπρισίμι.

⁸⁵) Ντρουβᾶς.

⁸⁶) Κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν τριχο ν τ ρ ο υ β ᾶ, ὑφασμένο ἀπὸ χοντρὸ μαλλί. Ὁ σακκένιος εἶναι ἀπὸ μπαμπάκι, ὅπως τὰ γνωστὰ λ ο υ ρ ᾶ τ α κρητικὰ σακκιά.

⁸⁷) Ἡ διαταγὴ. Πρόκειται γιὰ τὴ γνωστὴ διαταγὴ ἀφοπλισμοῦ τῶν Κρητικῶν βλ. Σ τ α υ ρ, 156 καὶ Μ ο υ ρ ἔ λ λ ο υ Γ, 1289.

⁸⁸) Γενικά : ἐπίσημο ἔγγραφο. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τ α υ τ ὅ τ η τ ε ς (βλ. εἰδικὴ ἐπιφυλλίδα τοῦ Ν. Σ τ α υ ρ ι ν ἰ δ η στὴν ἐφ. «Νέα Χρονικά», ἀρ. φ. 13). Τέτοιες τοῦ ἔτους 1831 σώζονται στὸ Τ.Α.Η. Εἶναι χαρακτηριστικὸ διὲ ἡ διαταγὴ αὐτὴ περὶ ἀφοπλισμοῦ καὶ ταυτοτήτων ἐκδίδεται τώρα, πού ὁ πόλεμος μὲ τὸ Σουλτάνο εἶναι ἀναπόφευκτος. Ἡ χρονικὴ αὐτὴ σύμπτωση ἐπιβε-

καὶ οἱ Ρωμιοὶ καὶ τὸ Συμβούλιο ἔκρινε, ὅτι, ἂν θελήσει κανεὶς τὰ βασιτᾶ τουφέκι δὲ κνήγι, νὰ φέρνει εἰς τὸ Συμβούλιον μουτεκεφίλη⁸⁹ καὶ νὰ λαμβάνει τεσκερε⁹⁰ ἀπὸ τὸν μπᾶς - ἐφέντη⁹¹.

12. Ἐμίσεψε ὁ Βασιλάκης.

18. Ξημέρωμα στὰς 11 καὶ κάρτο ἔγινε σεισμὸς ὥρα ὄρθρου. Τὴν αὐτὴν ἡμέρα ἔγινε ἀπόφασις νὰ δώσουνε οἱ Ρογδιανοὶ τοῦ παῖλαχτάρη⁹² Μουσταφᾶ γρ. 3000 εἰς διορία μῆνες 4.

19. Ἐπῆγε ἡ Ζαχαρένια⁹³ καὶ ἐχαιρέτισε τὸ Μουσταφᾶ - παχιά, ἐφέντη μας, εἰς τὸ χαρέμι του καὶ τοῦ πρόσφερε ἓνα τζανάκι μέλι καὶ τρεῖς πιταρίδες⁹⁴ καὶ καρπούς⁹⁵ καβουρτισμένους. Ἀνεγνωρίστη ἓνα ἔννιαρι τρεῖς ζουλιέδες.

22. Ἐμίσεψε ὁ Βεζύρης ἀπὸ τὸ Μεγάλο Κάστρο γιὰ τὰ Χανιά. Ἐστειλα τοῦ Πέτρο μὲ τὸν Ἀλεξογιάννη τὸ ματζούνι καὶ δυὸ ἀνύχια⁹⁶, νὰ πυροβολᾶ. Καὶ μὲ τὸν ἄλλο Ἀλεξογιάννη⁹⁷ τοῦ καδῆ ἔστειλα καβέ

βαιώνει τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ P a s h l e y (introduction XXV), ὅτι ἡ περίοδος τῆς «καλῆς διοικήσεως» τελειώνει τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1831. Ἐπομένως ὁ ἰσχυρισμὸς τῆς Αἴγυπτ. Διοικ. («Βακάϊ-Γκιριτ» 104), ὅτι ἀφόπλισε τοὺς Τούρκους γιὰ τὸ καλὸ τῶν Χριστιανῶν, εἶναι ψευδής.

⁸⁹⁾ Ἐγγυητή.

⁹⁰⁾ Ἐδῶ : ἄδεια ἔγγραφη.

⁹¹⁾ Τὸ γραμματέα τοῦ Συμβουλίου. Αὐτὸς ἦτον ὁ Χ α τ ζ ἦ - Ἀ λ ἰ ς ἐ φ έ ν τ η ς (T.A.H., 36 τοῦ 1831, 129).

⁹²⁾ Τὸ σωστό : μπαῖρακτάρη. Ἡ λ. σημαίνει κυρίως : σημαιοφόρος, ἀλλὰ καὶ ἀρχηγὸς ἐθελοντικοῦ σώματος. Πρόκειται πιθανώτατα γιὰ τὸν ἀρχηγὸ τοῦ ἀλβανικοῦ σώματος, στὸ ὁποῖον ἀνήκε ὁ ἀρναούτης ποὺ σκότωσεν ὁ Ἀνωγειανὸς στὴ Ρογδιά (βλ. παραπ. σελ. κωδ. 31, ἡμερομ. 10 Ἰουλίου). Οἱ 3000 γρ. θὰ εἶναι φ ό ρ ο ς α ἱ μ α τ ο ς, καταβαλλόμενος ἀπὸ τοὺς Ρογδιανούς γιὰ τὸ φόνον τοῦ Ἀλβανοῦ.

⁹³⁾ Ἡ τελευταία θυγατέρα τοῦ Κοζύρη (T.A.H. 253a, 5). Ἡ ἐπίσκεψή της στὸ χαρέμι τοῦ Μουσταφᾶ-Πασᾶ πρέπει νὰ κριθεῖ ἐν γνώσει καὶ τῶν ἐξῆς στοιχείων : α) ὅτι ὁ Μουσταφᾶς εἶχε δυὸ γυναῖκες Ἑλληνίδες (βλ. συνέντευξη με τὸ Μουσταφᾶ, P a s h l e y I, 172-175)· β) ἐξέχουσα θέση στὸ χαρέμι του εἶχε ἡ Μαρία Παγκάλου ἀπὸ τὴν Κριτσᾶ (Μ. Διαλλινᾶ, Ἄπαντα σελ. 58) καὶ γ) ὅτι μιὰ ἀπὸ τὶς πεθερὲς τοῦ Μουσταφᾶ ἐπισκέπτεται τὸν Κοζ. στὴ γιορτὴ του. (T.A.H., 253, σελ. 3).

⁹⁴⁾ Ἐτσι λέγονται στὴν Κρήτη βῶλοι ἀπὸ σύκα ξεραμένα στὸν ἥλιο.

⁹⁵⁾ Στὴν ἐπαρχία Μεραμπέλλου, κατ' ἐξοχὴν ἀμυγδαλοπαραγωγό, ἡ λ. καρπὸς ἔχει τὴ στενὴ ἔννοια : ἀμυγδαλόκαρπος.

⁹⁶⁾ Τσακμακόπετρες.

⁹⁷⁾ Οἱ Ἀλέξηδες ἦσαν μεγάλη οἰκογένεια τῆς Κριτσᾶς. Στὴν οἰκογένεια αὐτὴ ἀνήκει καὶ ὁ περίφημος στὶς ἀνατολικὰς ἐπαρχίαις τῆς Κρήτης ἦρωας Ἀ λ ε ξ ο μ α ν ὠ λ η ς. «Οὗτος ἐπέστρεψε ἡμέραν τινὰ ἐκ τῆς εορτῆς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ γάμου του καὶ, ἐνῶ ἡ μνηστή του ἔφιππος προσπόρεύετο περὶ τὰ 50 μέτρα, θέλων νὰ δεῖξῃ τὴν σκοπευτικὴν του δεινότητα

δρ. 100 καὶ ζάχαρη δρ. 100 καὶ ἕτερα γιαιτρικά⁹⁸.

23. Ἔστειλα τοῦ Λιανάκη τὸ γελέκι μὲ τοῦ Μανολοαλέξη τὸν υἱόν, 36
τὸ Νικολή. Ἀπομειήμερα ἐπόθανε ὁ Χαλήλ-ἀγάς Χανιαλῆς⁹⁹.

27. Ἔδωσα τοῦ Ζωγραράκη ἀπὸ [τις] Βρούσες¹⁰⁰ δάνειο τ(υ)ρ(ι) δκ.
1, δρ. 250. Τὴν αὐτὴν ἡμέρα ἐβάλαμε ἀρχὴ νὰ κτίζομε τὸ χαπὶς χα-
νὲ¹⁰¹ στὸ Κουλούκι¹⁰². Ἔδωσαν καὶ εἰς τὸ Μοναστήρι τοῦ Οἰκονόμο
μίαν γυναῖκα νὰ κάμει ἡμέρες 20, διὰ νὰ συλλογιστεῖ, ἐπειδὴ εἶπε
πὼς θὰ τουρκέψει¹⁰³.

28. Ἔστειλα τοῦ Πέτρο 4 τουλούμια, μὲ τὸ Νικολή Κρουσιανό,

ἐπυροβόλησε, κατόπιν στοιχήματος, καὶ ἡ σφαῖρα ἀπέκοψε τὸ σκουλαρίκι ἐκ τοῦ
ὠτὸς τῆς μνηστῆς του . . . » βλ. Μ. Δ ι α λ λ ι ν ᾱ, Ἄπαντα σελ. 59.

⁹⁸) Γιατρικά θεωροῦνται ἀκόμη σὲ πολλὰ ὄρεινά μέρη τῆς Κρήτης ὁ κα-
φές καὶ ἡ ζάχαρη.

⁹⁹) Ἡ οἰκογένεια τῶν Χανιαλήδων ἦταν ἀπὸ τὶς πιὸ ἐπιφανεῖς τοῦ
Μεγάλου Κάστρου· βλ. Ψιλᾶκι Γ, σ. 76, 82, 239, 386, P a s h l e y I, 144.
Τὸ σπίτι τους ἦταν κοντὰ στὴ σημερινὴ ὁδὸ Σμύρνης, ἐκεῖ ὅπου σώζεται ἀκό-
μα «τοῦ Χανιαλῆ ἢ βρούση». Ὁ ἀναφερόμενος στὸ Ἡμερολόγιο Χαλήλ-ἀγάς
(γι' αὐτὸν βλ. Τ.Α.Η. 135, σ. 184) ἦταν ἀδελφὸς τοῦ ὠμότατου Χανιαλῆ
Χασάν ἀγά, πὺ στραγγαλίστηκε τὸ 1815 ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Πασά τοῦ Κά-
στρου. Στὸ ὄροπέδιο τοῦ Λασιθιοῦ, τοῦ ὁποίου κατὰ τὸ ἥμισυ ἦταν μουκα-
ταγασῆς, εἶχε σημειωθεῖ ἐξέγερση τὸ 1815 ἐναντίον του, πὺ ἐκδηλώθηκε
μὲ τελετὴ Ἀναθέματος. Τὸ Ἀνάθεμα ἐστρέφετο καὶ ἐναντίον ὀρισμένων Ἑλ-
λῆνων ἀρχόντων τοῦ Λασιθιοῦ, πὺ βοηθοῦσαν τὸν Χασάν-Χανιαλῆ στὸ ἐκμε-
ταλλευτικὸ ἔργο του. Ὁ Ν. Σταυρινίδης, πὺ μοῦ ἔδωσε τὶς πληροφο-
ρίες αὐτές, ἄκουσε τὸ 1937 ἀπὸ τὸν ἑκατοντούτη Γιάνη Καργιώτη,
ἀπὸ τὸ Λασιθί, καὶ τοπικὸ τραγοῦδι σχετικὸ μὲ τὸ Ἀνάθεμα, πὺ ἀρχίζει ἔτσι:

«Ἀνάθεμα τὸ Χανιαλῆ καὶ τὸ Χειρακογιώργη . . . »

Ἀκούονται ἀκόμα στὸ Λασιθί οἱ ἀκόλουθοι στίχοι· χαρακτηρίζουν λαμπρὰ τὸν
τρόμο πὺ ἐνέπνεε στοὺς ἀγρότες ὁ Χασάν-ἀγάς Χανιαλῆς:

Ὁ Χανιαλῆς ἐμήνυσε ποκάτω ἀπὸ τοῖ Γουῖβες:

ἐλίγο-λίγο τὸ ψωμί καὶ χαχαλιές τοῖ βροῦβες.

Καὶ πάλι ξαναμήνυσε πὺ τὸ Σγουροκεφάλι:

ἐλίγο-λίγο τὸ ψωμί, νὰ μὴ γιαιγείρω πάλι . . .

Στὸ Τ.Α.Η. (κωδ. 45 τοῦ 1815, σελ. 29) ὑπάρχει τὸ ἔγγραφο τῆς δημεύσεως τῆς
περιουσίας του.

¹⁰⁰) Χωριὸ ἐνάμισυ χλμ. ΝΑ τῆς Νεαπόλεως. Ἐκεῖ ἔμενε ἕνας κλάδος τῆς
οἰκογένειας τοῦ Κοζύρη. Ἐκεῖ ἀπέθανε καὶ ὁ μετέπειτα ἔνδοξος καπετάνιος
Κωσταντῖνος Κοζύρης (βλ. ἐφ. «Ἡρά: λειον» τῆς 3.11.1894).

¹⁰¹) Φυλακὴ.

¹⁰²) Ἀστυνομικὸς σταθμὸς.

¹⁰³) Τὸν πρῶτο χρόνο τῆς Αἴγυπτ. Κατοχῆς παρατηρεῖται κάποια ἀνεξι-
θηρησκεία, ὅπως σημειώθηκε καὶ στὴν εἰσαγωγή. Ἡ περίπτωσι πὺ ἀναφέρει
ὁ Κοζ. δείχνει, ὅτι, γιὰ νὰ γίνει ἐξισλαμισμὸς Χριστιανοῦ, ἔπρεπε πρῶτα αὐτὸς
νὰ συλλογιστεῖ, δηλαδὴ νὰ κατηχηθεῖ σὲ μοναστήρι, ὡστε ἡ ἀπόφασι, πὺ θὰ
καιρνε, νὰ ἔναι ὠριμη.

σύντεκνό μου, εἰς ἓνα ζεμπιλᾶκι μέσα, διὰ νὰ βάλει τοῦ Τιστὰρ-ἄγᾶ τὸ λάδι, τὰ τὸ στείλει μὲ τὸ καῖκι. Τὴν αὐτὴν ἡμέρα ἤστειλα τοῦ Καροφυλλάκη τὰ χοτζέθια του¹⁰⁴, 3 κομμάτια, μὲ τὸ Γιάννη, τοῦ Μουλᾶ Ἰπραῆμ τὸ κοπέλι, τὸ[ν] κρουστιανό¹⁰⁵.

30. Ἦρθε τὸ Ζουμπούλι¹⁰⁶ μὲ τὸ ἐγγόνι μου τὸ Λιανᾶκη¹⁰⁷. Ὁ Γιάννης ὁ Σιγανὸς τὴν ἤφερε. Ἔδωσά του κιορὰ γρ. 9. Μὲ τὸν ἴδιον ἔστειλα τοῦ Ἡλία $\frac{1}{2}$ ὀκ. καπνὸ καὶ τζῆ γυναίκα του ἓνα ζευγάρι παπούτσα κόκκινα φιλάρια.

Νοέμβριο[ς].

1 [ἡμέρα] α.

5. Ἐτελειώσανε οἱ μαστόροι τὸ χαπὶς-χανὲ σιὸ Κουλούκι καὶ εἰς τὰ¹⁰⁸.

8. Ἐχειροτονήσανε τὸν Ἅγιον τὸν Κυδωνίας¹⁰⁹. (Εἰς τὰ 1846 ἐκοιμήθη)¹¹⁰.

9. Ἐπῆγα τὸ μᾶστορα στὴ Τάπια, σιῶ Χανιῶ τῆ[ν] Πόρτα καὶ ἤκανε μερεμέτια¹¹¹. Ἔδωσα τοῦ δα[σκαλο]νικολῆ Ταβράδο ἓνα κονιδολόγο¹¹² καὶ ἓνα μοσκοκάρυδο, νὰ τὸ βασιτᾶ τοῦ Πέτρο. Ἔδωσέ μου ὁ ἴδιος 18 γρ., νὰ τὰ λάβει ἀπὸ τὸν Πέτρο μὲ τεςκερέ μου¹¹³.

13. Μοῦ ἄφησε ὁ Μανολιός, ὁ καστελκιαγιάσης¹¹⁴, γρ. 150 νὰ τὰ δώσω τοῦ Σελῆμ-ἄγᾶ¹¹⁵ (σιτὰς 16 Δεκεμβρίου τοῦ τὰ ἔδωσα). . . .¹¹⁶

¹⁰⁴) Χοτζέτι=ἔγγραφον ἀγοραπωλησίας κτημάτων («Ἑλληνικά» Ε, 278).

¹⁰⁵) Ἀπὸ τὸ χ. Κ ρ ο ὕ σ τ α τῆς περιφ. Κριτσᾶς.

¹⁰⁶) Ἡ γυναῖκα τοῦ Κοζύρη. Δὲν ἀναφέρεται στὴ χειρόγραφη γενεαλογία.

¹⁰⁷) Παιδί τῆς πρώτης θυγατέρας τοῦ Κοζ. Ἐργινούσας. Ἀναφέρεται μὲ τὸ ἐπώνυμο τοῦ πατέρα του (βλ. ὑπόμν. 66).

¹⁰⁸) Ἡ φράση ἔχει μείνει ἀσυμπλήρωτη.

¹⁰⁹) Ἀρτέμιον (ΕΕΚΣ, Γ', 145).

¹¹⁰) Ἡ παρεντιθεμένη φράση ἔχει γραφτεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κοζ. Ἀπόδειξη πὼς τὸ Ἡμερολόγιό του δὲν τόγραψε μὲ σκοπὸ στενὰ ἀτομικό, μὰ γιὰ νὰ μείνει σὰν ἱστορικὸ ἐ ν θ ὕ μ η μ α .

¹¹¹) Ἐπισκευές. Ἡ σημείωση αὐτὴ τοῦ Κοζ. ἐπιβεβαιώνει πλήρως τὴ μαρτυρία τοῦ Κ ρ ι τ ο β ο υ λ ῖ δ η (σελ. 579), ὅτι δηλ. «τοὺς συμβούλους πολλάκις ἐμεταχειρίζοντο καὶ ὡς ὑ π η ρ ἔ τ α ς οἱ Ὀθωμανοὶ . . . ».

¹¹²) Χτένι ψιλό, ὥστε νὰ συλλέγει τὶς κόνιδες.

¹¹³) Ἀπόδειξη.

¹¹⁴) «Εἰς ἐκάστην ἐπαρχίαν προῖσταντο δύο ὑπάλληλοι, εἰς ὀθωμανὸς ὀνομαζόμενος μπουλούκμπασης καὶ εἰς χριστιανὸς ὀνομαζόμενος κ α σ τ ε λ κ ι α γ α σ ῆ ς ἢ καπετάνιος»: Σ τ α υ ρ ᾶ κ ι , 158. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὸν κ. τῆς ἐπαρχίας Μεραμπέλλου.

¹¹⁵) Βλ. παραπ. ὑπόμν. 57.

¹¹⁶) Ἀνάμεσα στίς σελ. 36 καὶ 37 λείπει ἓνα φύλλο.

[Συνεχίζεται σιὸ ἐπόμενον τεῦχος]

ΜΕΝ, Γ. ΠΑΡΛΑΜΑΣ